



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

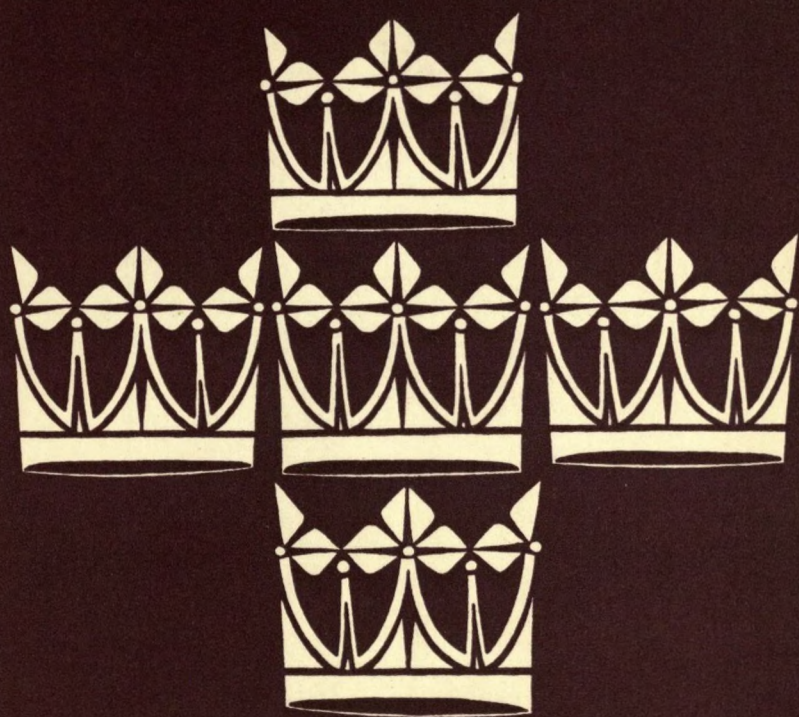
### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



Ernst Verwohlt: Roskilde bys våben og segl	153
Kongressen i Paris	169
Utmerkelse til heraldikere	170
Korstogs- og kommuneheraldik, våbenruller og kroskilte, teorier, ordener, ordbøger og nøgler: Ti nye publikationer om heraldiske emner	171
Robert Louls 1902-1965, af Ole Rostock	179
C. G. U. Scheffer: Heraldiken i dag	180
Supplement og kritik: Symbolik og moderne heraldik, samt Gera - en forklaring	185
Allan Tønnesen: Bomærket på den skotske altertavle fra Helsingør	188
Sven Tito Achen: En middelalderlig våbenfrise i København	191

## HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i oktober og i marts; nærværende nummer er udsendt i oktober 1965. Abonnement uden medlemskab eksisterer ikke. Medlemskab koster pr. år:

*Danmark*: Dkr. 25, postgiro 1123 74.

*Norge*: Nkr. 25, postgiro 993 30.

*Finland*: Fmk. 12.50, postgiro 112 079.

*Sverige*: Skr. 20, postgiro 7 43 35.

*Island*: Dkr. 25.

*Udlandet*: Dkr. 25.

Betaling én gang for alle (kun for personer): det 10-dobbelte.

Kasserer: Kommandørkaptajn E. Borg, Østerbrogade 102, København Ø

### *Redaktør:*

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F

### *Redaktionsudvalg:*

Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius, Emiliegade 6, København V

Forfatteren Hans Krag, Alo, Kristiansand S, Norge

Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9A, Helsingfors-Tölö, Finland

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, Sundsvall, Sverige

Amtsrådssekretær, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, Roskilde, Danmark

### *Skrivende medarbejdere i dette nummer:*

Stud. jur. Hans A. K. T. Cappelen, Blindern Studenthjem, Blindern, Norge

Major O. H. M. Baron Haxthausen, p. t. Kypem (adresse: DANCON, UNFICYP)

Fil. stud. Leif Pålsson, Förtroligheten 4, Göteborg S, Sverige

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark

Statsheraldikern, Kammarherre C. G. U. Scheffer, Riksarkivet, Heraldiska Sektionen, Munkbron 11, Stockholm C

Stud. mag. Allan Tønnesen, Stengade 20, 3. sal, København N

### *Heraldisk Selskabs styrelse:*

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F (formand)

Godsejer, civilingeniør Henrik Berner, Clausholm, Randers, Danmark

Kommandørkaptajn E. Borg, Østerbrogade 102, København Ø (kasserer)

Major O. H. M. Baron Haxthausen, p. t. Kypem (adresse: DANCON, UNFICYP)

Reklamchef Jan Raneke, Vallgatan 3, Lomma, Sverige

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark (sekretær)

Tannlæge Christian Spangen, Postboks 10, Løten, Norge

Häradshövding Bo Tennberg, Storgatan 18, Jakobstad, Finland

Amtsrådssekretær, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, Roskilde, Danmark

### *Heraldisk Selskabs revisorer:*

Landsretssagfører Torkil Heise, Ny Vestergade 1, København K

Grosserer Hans Konow, Guldstjernevej 12, København NV

### *Selskabets arkiv beror hos:*

Magister Jørgen Tvevad, Vemmetofte Allé 20, Gentofte, Danmark

### *Tidsskriftets ekspedition:*

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark



## Roskilde bys våben og segl

Af Ernst Verwohlt

**A**LLEREDE i oldtiden var det en udbredt skik, at større bysamfund i de europæiske kulturlande havde deres særlige kendetegn. Disse symboliske mærker, der især er overleveret os gennem mønter, er almindeligt kendte. Man behøver blot at erindre om Athens ugle og Korinths pegasus.

Baggrunden for vor tids bymærker eller byvåbener må dog søges i middelalderens anvendelse af segl som ægthedsmærker på dokumenter. Den urgamle måde at »underskrive« et dokument: At sætte et aftryk af sit segl på det, bredte sig i løbet af 1100- og 1200-tallet til Europas byer. Ligesom konger, bisper og riddere havde det, fik købstæderne og disses borgmestre segl, som de kunne forsegle med på byens vegne og dermed bekræfte vigtige dokumenter. Byernes segl indeholdt gerne en indskrift med byens navn og tillige et mærke — ofte af heraldisk art — som karakteriserede byen.

I England fører byen York således segl allerede i 1108, i Tyskland betjente staden Köln sig af segl i året 1149, Mainz beseglede omtrent samtidig, og andre tyske byer fulgte slag i slag. I Frankrig kom byseglene i brug henimod 1100-tallets slutning, (først anvendt af Cambrai og Avignon i 1180'erne, af Paris i året 1200<sup>1</sup>).

### Roskilde bys ældste segl

Blandt de ældste danske købstadssegel må henregnes Roskilde bys segl.

Det omtales første gang i et dokument af 9. april 1273, hvori staden Roskilde — »rådmændene og de øvrige borgere i Roskilde« — tilstår Niels Hermansen og hans efterkommere ejendomsretten til et møllested i Sct. Mortens sogn i Roskilde. Dokumentet slutter således: »Til vidnesbyrd herom og til fyldigere bevis for dette har vi ladet vort borgerskabs segl hænge under dette brev«<sup>2</sup>). Seglet er desværre

gået tabt, og den samme skæbne er overgået de eksemplarer, som var vedhæftet to omtrent samtidige dokumenter, der begge omtaler byens segl. Da Roskilde byting — »fogeden, rådmændene og de øvrige borgere i Roskilde« — den 20. december 1277 bevidner, at Niels Vilhelmsen på Jakob Jernhoveds vegne har solgt Roskilde Clara kloster en ejendom i Højby, har det »ladet nærværende brev bekræfte ved vort borgerskabs segl«<sup>3)</sup>, og da Esger Maar, Niels Ingewarsen og Peder Bonde den 9. februar 1282 sælger otte ørtug jord i Gundsøllille til Roskilde Agnete kloster, udtaler de brave mænd: »Vi har også lovet, at staden Roskildes segl skal vedhænges, da vi ikke selv har segl«<sup>4)</sup>.

Det ældste bevarede eksemplar af Roskilde bys segl hænger først under et dokument af 24. juni 1286, hvori den kongelige foged i Roskilde Niels Hermansen sælger og skøder en gård i Sct. Mortens sogn i Roskilde til Roskilde Clara kloster. Skødet slutter: »Til vidnesbyrd om denne sag har jeg stadfæstet dette brev med staden Roskildes segl tillige med mit eget«<sup>5)</sup>.

Uanset, at byens segl først er bevaret fra 1286, må seglbilledet og omskriftens bogstavtyper imidlertid være afgørende for dateringen af dette, idet det selvsagt beror på tilfældigheder, om dette eller hint seglastryk er bevaret til vore dage. Langebeks segl-tegninger fra 1700-tallet viser således, at de nu forsvundne aftryk af Roskilde segl dengang var i behold. På grundlag af våbenets tegning og omskriftens bogstavtyper har P. B. Grandjean og Poul Nørlund dateret Roskilde bys ældste segl til tiden omkring 1250<sup>6)</sup>.

Dette segl (se figur 1) viser en fugl (høg eller ørn) over en — perspektivisk set — rund tindet mur, omsluttede bølger. Seglomskriften lyder:



1. Roskilde bys ældste segl, bevaret fra 1286. Denne tegning samt titelvignetten og figur 3, 4, 8, 9, 10, 13, 14 er udført af Aage Wulff.

SIGILLUM CIVIUM ROSKILDENSIS, »Roskilde borgeres segl«.

Hvad har nu været baggrunden for, at de gode borgere i staden Roskilde i begyndelsen af 1200-tallet valgte netop dette våben?

### Byens navn

Som udgangspunkt vil det være naturligt at spørge, om byens *navn* — som det ofte er tilfældet — kan have dannet baggrund for våbenets sammensætning.

Nu er stednavneforskere ret uenige om betydningen af navnet Roskilde. Men én ting er de enige om: Bynavnet består af to led, *Ros* og *hilde*.

For så vidt angår det første led i stednavnet, »Ros«, kan det næppe antages, at dette har fundet symbolsk udtryk i byvåbenet. Talrige forsøg har været gjort for at finde en forklaring på denne del af navnet. Man har fortolket forledet som (*h*)ross, hoppe, hest, bynavnet altså: *Hoppehilde* eller *Hestehilde*<sup>7)</sup>. Andre har tolket navnet som kommende af de »rustne eller

røde kilder«, således at den oprindelige betydning skulle have været *Rustkilde*, lig *Rødkilde*<sup>8)</sup>. Endelig er forledet blevet opfattet som en udvikling af ordet *hors* i betydningen »korsved« eller »korsbærtorn«, en middelalderlig lægeurt, hvorefter stednavnet skulle kunne udledes som »stedet ved korsbærtorn-kilden«<sup>9)</sup>.

Alt taler dog for den fortolkning, der allerede findes hos Saxo og således har mere end 700 års hævd: »(kong) Ros kilde« — en fortolkning som og så tiltrædes af stednavneudvalget<sup>10)</sup>. Navnet opfattes herefter som sammensat af *Roir* (på islandsk *Hroarr*), i genitiv *Rois*, og *kælda* (kilde). Første gang Roskilde omtales, i 1134, er det da også som »Roiskelldu«<sup>11)</sup>.

Kan vi således intet udlede af første led af stednavnet til forklaring af byvåbenet, stiller det sig ganske anderledes, når vi vender os til dettes sidste led, »kilde«. Det må her ligge ganske klart, at denne del af bynavnet har fundet udtryk i byvåbenet i de strømme eller bølger, som findes i våbenet under den majestætiske fugl<sup>12)</sup>.

Kilden var fra ældgammel tid hellig og dyrket, og fra flanken af den store

fjordbanke, hvorpå Roskilde er bygget, har kilder sprunget, siden Danmark blev til. Roskildes kilder har både åndeligt og materielt haft betydning for byen — kildekalken var kirkernes bygningsmateriale, og de talrige af kilderne drevne møller var en vigtig indtægtskilde — og det har således været helt naturligt at lade kilde-motivet indgå som bestanddel i byvåbenet, tilmed når en væsentlig del af bynavnet umiddelbart kunne afledes herfra.

### Bymuren

Bølgerne er imidlertid på samtlige segl omsluttet af en rund *mur* med tinder. Professor Henry Petersen har opfattet motivet som »en af en mur omgivet kildebrønd«<sup>13)</sup>. Den tindede mur kan dog næppe tænkes som befæstning af en kilde; heraldisk set er en sådan mur næsten altid gengivelse af en bymur. Og meget tyder da også på, at signetstikkerens tanke har været at fremstille denne del af byvåbenet som en bymur.

Saxo beretter, at kong Svend Grathe ca. 1150 omgav Roskilde med volde og grave og satte Ebbe Skjalmsøn til høvedsmand over byen<sup>14)</sup>. Minder om dette faste værn, der helt omsluttede den middelalderlige bydel findes endnu bevaret i gadenavnene Borgediget og Rødeport. Jacob Erlandsen omtaler i et brev af 1253 det ældste Duebrødre kloster som liggende »*extra muros*«, uden for bymurene, medens Maglekilde lå inden for voldene<sup>14)</sup>. Når man derfor i midten af 1200-tallet skulle symbolisere byen, var noget da mere naturligt end at fremstille byens største kilde — Maglekilde — som symbol på den inden for murene beliggende middelalderby? Hertil kommer, at ordet »borger« jo er afledet af *borg* i betydningen »by« eller »flække« (den



2. Roskilde Domkapitels ældste segl, fra slutningen af 1100-tallet, visende domkirkens skytshelgen, pave Lucius, med kirken som baggrund og bymuren i seglbilledets forgrund. Efter Arthur Fang »Roskilde« I, 1945.

3. Roskildemønter med byens tårnport (Rødeport) samt trefoldighedsmotiv. De to øverste mønter til venstre stammer fra Svend Grathes regeringstid (1146–57), den øverste til højre fra Valdemar den Stores (1157–82). Mønten i anden række til venstre er slået under Knud VI (1182–1202), mønten i midten er fra Erik Menveds tid (1286–1319). Nr. 6 er en middelalderlig brakkeat fundet ved domkirken. På grundlag af mønterne er forsøgt en rekonstruktion af borgporten på Svend Grathes og Valdemar den Stores tid (nederst).



der boede inden for borgens væрге), jfr. engelsk *borough*, og at man således, ved at gengive bymuren, måske også havde en hentydning til sigilomskriften »Roskilde borgeres segl«.

Et andet minde om denne mur omkring Roskilde findes formentlig i Roskilde Domkapitels ældste segl, fra slutningen af 1100-tallet (se figur 2). Seglet, hvis stampe skåret i hvalros-tand endnu opbevares på Nationalmuseet, viser domkirkens skytshelgen, pave Lucius, med kirken som baggrund. Foran pave Lucius ses en tindet mur, anbragt forinden i seglbilledets forgrund. Dr. J. A. Arhning skriver i sit værk om Roskilde Domkapitels historie, at »den måde, hvorpå seglskæreren har trukket denne murender om i retning af kirkens nord-

og sydside og samtidig gjort muren smallere af hensyn til den perspektiviske forkortelse, viser, at han har villet angive, at muren strakte sig uden om kirken«, en betragtning, der også er gjort gældende ovenfor om det ældste byvåben. Med hensyn til murens udformning har dette formentlig haft det ældre kapitelsegl som forbillede.

Denne bymur har sikkert oprindeligt alene bestået af simple jordvolde, måske med palisader på toppen. Men senere er muren blevet udbygget af sten, og indkørslen til byen har måttet ske gennem tårnporte, hvoraf den vigtigste og i navnet endnu bevarede har været Rødeport.

Det har hidtil været hævdet, at man intet kunne sige om, hvorledes denne middelalderlige bymur — endsige

porttårnene — har set ud. Men her kommer middelalderens mønter os til hjælp.

Roskilde var fra ca. 1022 et af landets vigtigste møntsteder, så afgørende, at man i den numismatiske sprogbrug simpelthen taler om »Roskilde-mønter« som et begreb<sup>15</sup>).

Befæstningens grundlægger Svend Grathe (1146–57) afbilder på mønter slået i Roskilde tre tårne over en vold eller mur, hvori findes tre *kugler, ringe* eller *rosetter*. Såfremt motivet på dette møntfund stod isoleret, kunne det måske affærdiges som blot værende et generelt bysymbol, der også kendes fra flere tyske mønter. Men det samme motiv — tre tårne over en bymur med port ledsaget af eller påsat kugler eller rosetter — genfindes i adskillige Roskildemønter, slået i Valdemar den Stores regeringstid 1157–82, i Knud VI's regeringstid 1182–1202, ja helt op til Erik Menveds tid 1286–1319. En smuk gengivelse af motivet findes endelig i en velbevaret, middelalderlig messingbrakteat, som 1893 blev fundet ved den nordre korfløj af domkirken (se figur 3).

Meget kunne således tale for, at det er den middelalderlige Rødeport, der har været motivet på disse 700 år gamle middelaldermønter, og at vi gennem dem har bevaret Danmarks ældste billede af en bymur med porttårne (se rekonstruktionen figur 3).

### „Roseme“

I en anden — og mere heraldisk — sammenhæng kan disse middelaldermønter måske også være os til hjælp, nemlig i forsøget på at finde en begrundet forklaring på, at byens mest kendte og smukke segl fra 1384 (se figur 4) i modsætning til alle øvrige bevarede segl har forsynet byvåbenet med et nyt element: Bølgerne inden

for bymuren er belagt med tre rosetter eller ringe, der af eftertiden er udlagt som roser.



4. Roskilde bys segl fra 1384. Som det eneste af Roskildeseglene findes bølgerne heri belagt med tre rosetter — formentligt et trefoldighedsmotiv med forbillede i domkirkens kapitelsegl og mønter, se figur 3.

Når man skal nærme sig dette problem, er det naturligt at have i erindring, at hele byens eksistens i middelalderen var betinget af dens domkirke, og at det egentlig ville være mærkeligt, om denne ikke på en eller anden måde var symboliseret i byvåbenet.

Kong Haralds trækirke, Svend Nordmands frådstenskirke og den nuværende domkirke var alle indviede til den hellige treenighed. Kirken omtales i dokumenterne simpelthen som Trefoldighedskirken. Bedre end treenigheden kunne det ikke godt være, men alligevel har man i det lange løb også ønsket en helgen, af hvem der kunne fremskaffes en relikvie. Værnehelgen for både Svend Nordmands kirke og for den sidste domkirke og samtidig for hele stiftet har været Sct. Lucius,



der havde været pave i Rom, men blev halshugget af hedningerne i året 255, og begge kirker har ejet det samme kostelige relikvie af ham — intet ringere end hans hovedskal. Relikvien har ikke alene været et betydningsfuldt led i kirkens gudstjenester, men også øget dens rigdomme, for i sjælenød i deres dødsstund har folk betænkt den store helligdom med gaver.

Disse to for domkirken afgørende faktorer — indvielsen til trefoldighe-



5. Roskilde stifts segl. Efter Fang.

den og dens værnehelgen — har fundet udtryk i Roskilde stiftsvåben (se figur 5), der tidligst kendes fra Jacob Erlandsens kontrasegl af 1251. Stiftsmærket viser ifølge Henry Petersen »et kors lagt på to lodret stillede nøgler, der hentyder til stiftets skytshelgen, pave Lucius«. Om det sidste kan der let opnås enighed; derimod er der ikke — som Henry Petersen antager — tale om et almindeligt kors. Den korslignende figur er i samtlige middelalderlige segl med stiftsmærket dannet af to kirkesøjler med tydelig basis og kapitæl, hver af søjlerne belagt med 3 firbladede rosetter. Der kan — selv om det ikke tidligere er fremført — næppe herske tvivl om, at de to korslagte søjler skal symbolisere kirkebygningen, og rosetterne (3 i tallet både

lodret og vandret) stå som udtryk for, at disse søjler og dermed domkirken er viet til den hellige trefoldighed.

På flere gengivelser fra 1300-tallet bliver disse firbladede rosetter mere eller mindre udviskede og gengives undertiden i en slags kugleform eller som udtværede ringe. Og det er netop i denne form vi genfinder dem i seglet fra 1384 samt på de tidligere nævnte Roskildemønter, hvor tretalsmotivet går igen på porttårnene. Det var vel egentlig også naturligt, ud fra middelalderens tankegang, om porttårnene ved byens indkørsel var prydet med et symbol, der angav, at man nu kørte ind til byen med den store helligdom, der var indviet til trefoldigheden. Tankevækkende er det også, at dette tretalsmotiv på adskillige af de ældste mønter er placeret på præcis samme sted, hvor vi genfinder dem i seglet fra 1384. Det synes yderst sandsynligt, at de tre »roser«, som historikere og heraldikere altid har betragtet som en selvfølge i Roskilde bys våben, i midten af 1300-tallet af signetstikkeren er indsat i våbenet — ikke som roser, men som en parallel til det fra datidens mønter og stiftsmærket kendte trefoldighedsmotiv.

Ser man nærmere på seglet fra 1384 er det da også klart, at dettes kugler eller ringe ikke kan være roser. »Roserne« gengives ikke som heraldiske roser, men som et ring- eller rosetformet motiv. Iøvrigt findes motivet alene i dette ene af de 4 forskellige bevarede middelaldertyper af Roskildesegl. At myten om »roserne« er overlevet til i dag, kan således kun skyldes, dels at seglet fra 1384 så langt er det smukkeste og derfor hyppigst gengivet, dels at en romantisk eftertid har villet lægge mere i motivet, end det kan bære.

I senmiddelalderen (ca. 1500) blev navnet Roskilde som en ren humani-

stisk-poetisk forklaring tydet som »Rosenkilde« — Rosernes kilde — *fons rosarum*, og adskillige disciple fra Katedralskolen tilføjede helt ned til 1700-tallet efter deres latiniserede danske navne et *Rosæfontanus*. Christian II's fuldtro mand Peder Lille kalder sig således Petrus Parvus Rosæfontanus. Denne fortolkning ligger nær ud fra kirkelig-symbolsk tankegang, og det har været en velkommen lejlighed til, at man med god vilje har kunnet udlægge kuglerne i byvåbenet som »rosער«. Kulturhistorisk er forklaringen umulig allerede af den grund, at bynavnet er ældre end ordet »rose« i dansk.

Tankegangen er imidlertid opretholdt til i dag og har vel fundet sit mest inspirerede udtryk i Grundtvigs Roskilde-Rim, hvor skjalden udbrøder »du er døbt til Rosenkilde, hedning-navnet klæder ilde«.

### *Fuglen*

I Roskildes byvåben er dog ikke bymuren, men den majestætiske fugl, der svæver over den, hovedmotivet. En stiliseret ørn eller høg med på heraldisk vis udbredte vinger og hovedet sidevendt og med de tværbånd over vinger og hale, som peger tilbage til den første heraldiske tid, hvor våbenet blev fremstillet på skjoldet ikke i form af en bemaling, men således at våbenets bestanddele, i dette tilfælde en fugl, rent fysisk blev bundet eller slået på skjoldet med metal- eller læderbånd. Ørnen gengives normalt sort i et felt af sølv, og farverne skulle ifølge Thiset have været anvendt på det gamle udskårne våben, som før 1735 fandtes på byens ældste rådhus. Farverne angives også således i Danske Atlas 1764, ligesom de også i dag anvendes i det smukke relief over indgangen til rådhusets portal (figur 18).

Der er søgt flere forklaringer på Roskildeborgerernes valg af denne fugl som våbenmærke. I Danske Magazin 1745 anfører den gamle forfatter i et kort notat om »Roskilde Stads gamle Seigl« således: »Det synes ikke urimeligt, at, da denne Stad, efter det ældgamle Leires Ødelæggelse, var i det XI. og XII. Seculo kommen til det hoieste i sin Flor og Herlighed, den da ogsaa ved samme Tider har forhvervet sig saa anseeligt et Vaaben, hvorved kunne betegnes, at, saa mægtig Ørnen er iblandt Fuglene, saa mægtig og forneme har ogsaa Roskilde i sin forne Velmagt været blandt Stæderne i Landet. Dog beror dette kun på en løs og uvis Gietning«. Stort set kan man vist alene tiltræde den sidste sætning, og man fristes snarere til at give P. B. Grandjean ret i dennes udtalelse, hvorefter »ørnen i Roskilde byvåben uden al tvivl er valgt, fordi den som den fornemste af fuglene gjorde et majestætisk og imponerende indtryk«<sup>16)</sup>.

### *Høgekøbing*

Grandjean går imidlertid ud fra som givet, at den i våbenet gengivne imponerende fugl skal være en ørn og nævner kun ganske kort den bl. a. af professor Henry Petersen på grundlag af gammel tradition fremsatte påstand om, at ørnen egentlig er en høg og er indsat i våbenet til minde om Roskildes forgænger som den mægtigste handelsplads på Sjælland: *Høgekøbing*<sup>17)</sup>.

Selv om vi i spørgsmålet Høgekøbing—Roskilde bevæger os på heraldikens — og for så vidt også historiens — overdrev, al den stund grundige byarkæologiske undersøgelser endnu ikke er foretaget, kan der måske alligevel være grund til at dvæle lidt ved problemet, der, som Palle Lauring ud-

trykker det, pinligt jomfrueligt venter på sin elsker. Alt i historien kan ikke forklares med prisen på spegesild.

I Lejrekrøniken, der er bevaret i Esrom- og Ryårbøgerne, og hvis tilblivelse kan dateres til ca. 1170, fortælles følgende: »På den tid var der en stor by midt på Sjælland, hvor der nu kun er et øde bjerg ved navn Høgebjerg, men dengang lå der en by, som kaldtes Høgekøbing; da kong Ro i Lejre nu så, at købmændene gav meget ud til vognleje fra skibene og deroptil ad landevejen, bød han at flytte købstaden bort fra dette sted ned til havnepladsen der, hvor Isefjorden (dvs. Roskilde Fjord) udstrækker sig, og her lod han huse lægge sig omkring en dejlig kilde. Der byggede Ro en anselig by, som han gav et tvedelt navn, efter sig selv og efter kilden, idet han tog den ene del af navnet fra kilden, den anden fra sig selv og kaldte byen på dansk Roskilde, og med dette navn skal den kaldes i al evighed«<sup>18</sup>).

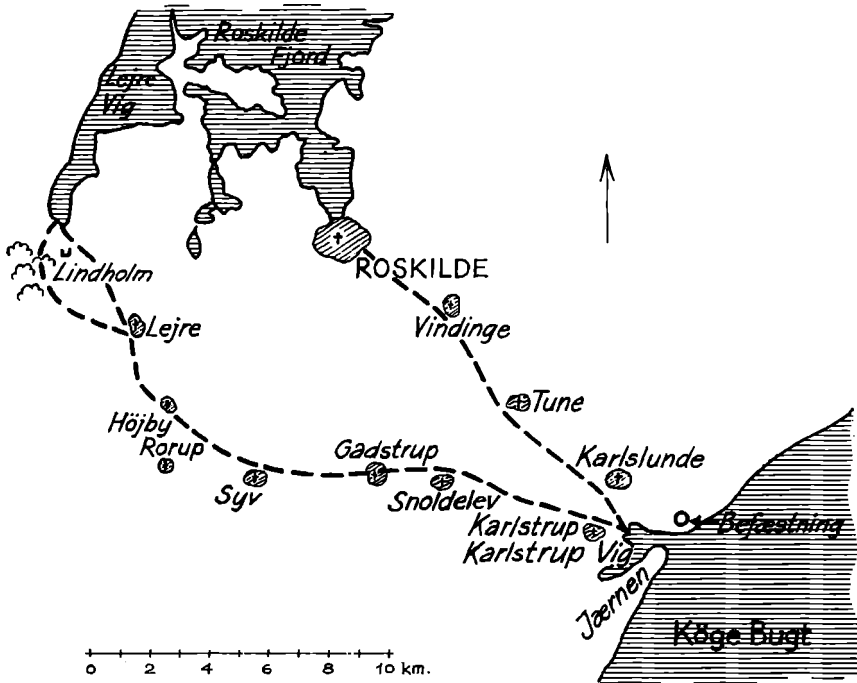
Så vidt den gamle Lejrekrønike. Høgekøbing nævnes endnu i Kong Valdemars Jordebog, hvor »Hoghakjøping« i plovtaleslisten svarer 7<sup>1</sup>/<sub>2</sub> plovpenge mod Roskildes 80 plovpenge<sup>19</sup>). Men herefter forsvinder navnet helt ud af historien — og Høgekøbing bliver Danmarks Troja, hvis gåde endnu ikke er løst.

Det har ikke manglet på teorier om, hvor den lå. Historieskriveren Arild Huitfeldt formoder allerede 1652 i sin Danmarkskrønike, at der med Høgekøbing må sigtes til Højby i Rorup sogn syd for Lejre Vig og en milsvej sydvest for Roskilde. Dr. O. Nielsen antyder meget løst i sin kommentar til Valdemars Jordebog, at der måske også kan være tale om en landsby Høgekøbing i Skåne syd for Malmø, eller at Høgekøbing skulle søges på Møn,

hvor det kunne være et andet navn på Stege eller Borre<sup>20</sup>). A. D. Jørgensen og Gudmund Schütte vil endelig henlægge Høgekøbing til det Højbjerg i Valsøllille sogn, Ringsted herred, der er en slags bastion for Sjællands højeste punkt Gyldenløveshøj<sup>21</sup>).

### *Handelsvejene*

Hvis problemet skal anskues mere rationelt end de fleste af ovennævnte teorier, bliver det formentlig nødvendigt at anlægge et mere om man så må sige handelsstrategisk synspunkt — at følge de gamle oldtidsveje over Sjælland. Umiddelbart er det jo ikke indlysende, at den gamle søfart af sig selv søgte ind i bunden af de smalle fjorde ved Lejre Vig og ved Roskilde — men det gjorde den. Vi har her en ren parallel til fænomenet ved Hedeby-Slesvig, hvor skibene løb ind i bunden af Slien, lossede og lastede, og varerne blev ført over land fra eller til Trene, således at man undgik sejladserne nord om Jylland. Der gik et handelsstræk tværs over Sjælland fra fjordvigene ved Lejre og Roskilde, hvor varerne blev lastet på vogne og hesteryg og ført til Køge Bugt, hvor der har været en udmærket landingsplads i vigen ved Karlstrup, indtil denne forvandlede til de nuværende Karlslunde og Karlstrup Moser ved at klittangen »Jærnen« fra syd voksede frem og lukkede munden — en omstændighed, der måske fik Absalon til at flytte vagtskibene til stedet for det kommende København og opføre den første borg her. Rester af en befæstning og en større gravplads fra oldtiden er fundet ved denne gamle handelsplads ved Karlstrup Vig<sup>22</sup>). Befæstningen skulle bl. a. beskytte mod venderne, der jo ifølge Saxo netop angreb Roskilde fra dette sted.



6. Handelsvejenes forløb fra Lejreregionen og fra Roskilde til Køge Bugt. Kortet tegnet af Sv. Aage Voigt Andersen.

Ved denne transport over land undgik man sejladsen ned gennem Øresund, hvor både det gamle helligbjerg Kullen og sørøverne truede. Oldtidsvejen over Sjælland kan nøje kortlægges på grundlag af de mange gravhøje, som oldtidsfolkene rejste langs vejene, for at de kunne ses af de vejfarende<sup>23</sup>). Såfremt vejene kortlægges på dette grundlag, vil man klart kunne se, at der har ført to hovedfærdselsårer til landingspladsen ved Karlstrup Vig: en fra Lejre Vig – øst og vest om det gamle voldsted i Borrevejle Skov – over Højby–Syv–Gadstrup–Snoldelev til Karlstrup og en tilsvarende fra Roskilde over Vindinge–Tune–Karlsunde til fjordvigen (se figur 6). Et blik på kortet vil hurtigt overbevise

selv en kritisk indstillet om motivet til kong Ros flytning af handelspladsen fra egnen ved Lejre Vig til Roskilde: Transporten over land var ganske enkelt ca. 10 km kortere, såfremt pålænsningen foregik i Roskilde.

### Hvor lå Høgekøbing?

Efter at der således er forsøgt givet en rimelig forklaring på transportvejenes flytning fra Lejreregionen til Roskilde, må det også stå klart, at det forsvundne Høgekøbing må søges i nærheden af Lejre. Selvfølgelig ligger Lejreborgen formentlig ligget nærmere inde i landet end det nuværende Lejre. Axel Olrik fremsatte i 1914 den teori, at »Lejreborgen næppe kan have ligget andre steder end på den bakkeknoled i



7. Falke- eller høgejagt. Kalkmaleri fra 1300-tallet i Skibby kirke. Fot. Nationalmuseet.

Borrevejle Skov, hvor i middelalderen borgen Lindholm opførtes<sup>24</sup>). Denne teori er ikke imødegået af Villh. la Cour i hans omfattende Lejrestudier<sup>25</sup>), der netop på grundlag af gravhøjene påviser, at Lejreeggen ved sammenstødet af Lejre Å og Kornerup Å var knudepunktet for de vigtigste oldtidsveje, der fra bunden af Lejre Vig fortsatte øst og vest om Lindholm voldsted over Højby til Køge Bugt. Nedskæringer i Overdrevsskoven syd for Lejre Vig kranset af gravhøje viser endnu i dag de gamle færdselsveje. Ufatteligt at endnu ingen arkæolog har stukket spaden i den store banke i Borrevejle Skov eller i bakkerne ved Højby. Kun på denne måde kan et nationalt historisk problem forsøges løst. Et »bysamfund« svarende til det sydslesvigske Hedeby og det svenske Björkö i Mälaren savnes hårdt i dansk arkæologi.

Tankevækkende er det også, at den gamle oldtidsvej i skoven syd for den nuværende Holbækvej krydser et nord-syd løbende vandløb med det interessante navn Helligrenden. Lejre har været et kultsted, ja ordet *betyder* simpelthen »Helligsted«, og Thietmar af Merseburg (død 1028) beretter i sin omtale af Danmark, at man i Lejre blotede på følgende måde: »Der er et almindeligt stævne hvert niende år i januar efter vor epifaniefest (helligtrekonger). Da ofrer de til deres guder 99 mænd og det samme antal af heste sammen med hunde og høge...«. Man har haft travlt med at undsige Thietmar, men man skal da – indtil man ved bedre – være forsigtig med at forkaste en samtidig nedskreven beretning, der fortæller om høgeoffer.

Jeg kan personlig – indtil jeg overbevises om det modsatte – ikke opgive teorien om, at det forsvundne

Høgekøbing er identisk med Højby i Rorup sogn, at denne har været en stabelplads på transportvejen til Køge Bugt (jfr. Lejrekrønikens beretning om, at »købmændene gav meget ud til vognleje fra skibene derop til landevejen«), og at denne handelsplads måske tillige har hentet sit navn fra sit opdræt af høge til blotet i Lejre. Højby skrives endnu i 1277 »Høgby, Høgheby«.

### Ørn eller høg?

Men efter denne afstikker er det vel naturligt at vende tilbage til vort egentlige problem: Om fuglen i Roskilde byvåben er en ørn eller en høg, som er indsat til minde om Høgekøbing. I nyeste tid har fremtrædende europæiske heraldikere — således den hollandske Beelaerts van Blokland på den internationale heraldiske kongres i Haag 1964 — fremsat den påstand, at mange af de i heraldiken som ørne fremstillede fugle af datiden har været opfattet som høge eller falke, og at der er tale om en forveksling, når de i dag betegnes som ørne. Måske er selve den berømte tyske ørn i virkeligheden en høg eller falk. Frederik II, Barbarossas søn, ophøjede falkonerkunsten til en videnskab, og i hans berømte falkonerhåndskrift afbildes jagtfalkene på præcis samme måde som i det kejserlige »ørnevåben«, der vel vandt hævd på hans tid. Høgen eller jagtfalken ansås i den tidlige middelalder for ædlere end ørnen. Den var fyrsternes fornemste gave til hinanden. Tankevækkende nok har vi nær Lejreregionen bevaret et minde om høgens anvendelse som fyrsternes jagtflugt i det pragtfulde kalkmaleri i Skibby kirke (se figur 7).

Ud fra disse forudsætninger kan Roskildes »ørn« altså godt — som traditionen hævder — være en høg.



8. Roskilde bys segl 1350.

### Tre senere Roskildesegl

I det forudgående er alene omtalt to middelalderlige Roskildesegl — fra 1286 og 1384<sup>26)</sup>. Udover disse to versioner af byvåbenet, kender vi imidlertid tre andre gengivelser, anvendt i segl som er bevaret fra 1350, 1481 og 1557<sup>27)</sup>.

Fælles for disse segl er, at de alle indeholder fuglen samt bymuren, men at bølgerne er mindre fremtrædende end i seglet fra 1384, ligesom de kugler, som findes i dette, helt er udeladt. Omskriften på seglet fra 1350 (se figur 8): *S. Roskildensium ad negocia* — »Roskildeborgernes segl til retshandler« — er enestående i dansk sigillo-



9. Roskilde bys segl 1481. »Ringene« over bølgerne, sinister, er måske høgens bjælde.

grafi; en tilsvarende omskrift findes ikke i andre købstadssegel.

På seglet fra 1557 (figur 10) skimtes kun et par af bymurens tinder, og det samme er stort set tilfældet med seglet



10. Roskilde bys segl 1557.

fra 1481 (figur 9). Dette sidste adskiller sig fra de øvrige derved, at der over bølgerne til sinister (heraldisk venstre) findes en »ring«, der øverst er forsynet med to opstående, udadbuede hager. Grandjean mener, at dette motivvalg »næppe kan forklares«<sup>28)</sup>. Det kan dog vel ikke helt udelukkes, at vi måske her har et fingerpeg om problemstillingen ørn-høg. Falken eller høgen afbildes heraldisk nemlig næsten altid forsynet med en bjælde på sødderne<sup>29)</sup>. Formålet med denne bjælde var, at man, når høgen eller falken var sluppet løs på jagten, lettere kunne finde den igen. Ligeledes var der om sødderne anbragt et par korte læderremme, kaldet skoene, hvori den såkaldte »dråle«<sup>30)</sup> fæstnedes; denne fjernes, når høgen skulle jage. Drålen består af to ringe, som er søjet sammen med en tap, således at de kan dreje frit om deres akse. I den ene ring er skoene gjort fast, og igennem den anden trækkes »langremmen«. Denne rem bruges til at holde falken på plads, til den slippes løs efter byttet<sup>30)</sup>.

Som hypotese kan det således ikke udelukkes, at »ringen«<sup>31)</sup> i seglet fra 1481 er identisk med enten høgens bjælde eller dens dråle, og at »hager-

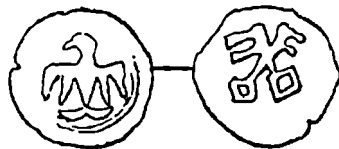
ne«<sup>32)</sup> er identiske med skoens læderremme. Hvis denne hypotese er rigtig, har man et bevis for, at signetstikkeren i midten af 1400-tallet har opfattet fuglen som en høg og ikke som en ørn.

### Mønt og tiggertegn

Fra middelalderens Roskilde er byvåben ud over på seglene bevaret for eftertiden i to enestående fund.

Blandt de såkaldte »borgerkrigsmønter«, der blev slået ca. 1241–1332 samt i den kongeløse tid efter Kristoffer II findes en mønt med Roskildes byvåben på den ene side og to krydslagte nøgler på den anden (se figur 11). Mønten er slået i Roskilde, og den er formentlig fremkommet således, at Roskilde bystyre i den kongeløse tid (1332–40) selv har ladet foretage en udmøntning<sup>31)</sup>.

Et andet helt enestående fund, der er gjort fra middelalderens Roskilde, er et lille støbt bronzemærke, der på forsiden bærer byens våben og omskriften: + *Signum civium Roskildensium* (Roskilde borgeres tegn). Mærket er bevaret i to eksemplarer, begge på Nationalmuseet. Det ene er forsynet med et hul (se figur 12), det andet med et fladt øsken. Vilhelm Bergsøe har i dette mærke villet se »det ældste danske *Korporations-Tegn*, vi overhovedet kender«, og har ment, at det blev båret som »et gildetegn ved fest-



11. Borgerkrigsmønt fra Roskilde fra den kongeløse tid efter Kristoffer II, dvs. 1332–40, slået af bystyret og derfor forsynet med byens våben.



12. Tiggertegn fra Roskilde, ca. 1500, med byens våben.

lige lejligheder, og således svarer til nutidens foreningstegn<sup>32)</sup>. Arthur Fang har i sin Roskildebog nærmest tilsluttet sig denne opfattelse.

Denne teori kan næppe opretholdes. Jeg mener, at det må ligge helt klart, at det foreliggende bronzemærke er noget helt andet, nemlig et *tiggertegn*. For at bringe system i middelalderens tiggerti, herunder at sikre at hver enkelt by og sogn kun sørgede for sine egne fattige, indførte man i Danmark under Kristian II efter spansk og skotsk forbillede, at alle tiggere, som gennem øvrigheden opnåede tilladelse til at tigge, skulle have »et besønderligt Stadstegn, som de skulle bære aabenbare paa deres Bryst«<sup>33)</sup>. Dette tegn var gerne forsynet med stadens navn og våben. Brugen af disse tegn blev gang på gang indskærpet i den følgende periodes tiggerforordninger. Vidnesbyrd om udfærdigelse af disse tiggertegn kan findes i købstædernes kærnerregnskaber. I 1581 fik Laurits Guldsmid i Helsingør således 1 mark og 4 skilling »for Tegn han gjorde med Byens Vaaben paa, som blev uddelte paa Raadhuset til fattige Folk,

som var forlovet at gaa med Almissee<sup>34)</sup>. Et sådant tegn blev netop fundet 1861 i Helsingør havn — et blytegn, som bærer et relief af byvåbenet samt årstallet 1640 på forsiden. Udover Helsingørtegnet kendes alene et tiggertegn fra København 1605 med byens våben og et lille hul, beregnet til tegnets fastgørelse på klæderne. Til disse to eneste kendte tiggertegn kan man nu altså knytte Roskildes tiggertegn — blot med den forskel, at Roskildes tiggertegn efter omskriftens type formentlig må henføres til begyndelsen af 1500-tallet, hvorefter det bliver Danmarks ældste bevarede tiggertegn.

### *Et borgmestervåben*

Inden vi forlader anvendelse af Roskilde byvåben i middelalderen, kan der vel være anledning til at fremdrage et lille kuriosum, nemlig muligheden af at en afledning af byvåbenet er blevet anvendt i et nydannet borgmestervåben.

Roskildes ældste kendte borgmester nævnes 1349. Hans navn var Gyncekin af Falkendal. Han var oldermand i Sct. Knudsgildet i Roskilde og tilhørte en fra Venden (Rügen) indvandret adelsslægt, som var besvogret med Bilerne og øjensynlig nød stor anseelse i Roskilde gennem hele 1300-tallet og begyndelsen af 1400-tallet. Slægten ejede den store, nu helt forsvundne hovedgård Falkendal øst for Roskilde, som 1397 af bisp Peder Lodehat blev tilskødet dronning Margrethe.

Det interessante ved denne Roskildes ældste borgmester er imidlertid i denne sammenhæng det våben, han fører i sit segl. Vi har bevaret hans segl fra tiden, før han blev borgmester, nemlig fra 1335, 1337, 1338, 1343, 1344 og 1346. I alle disse segl fører han sin slægts gamle vendiske våbenmærke: en





13. Den ældste kendte borgmester i Roskilde, Gyncekin af Falkendals segl, 1356.

skråbjælke belagt med en stjerne mellem to roser (se Heraldisk Tidsskrift 1961, nr. 3 p. 98–99), og han betegner sig i de dokumenter, hvorunder seglene hænger, som »borger i Roskilde«. Da vi imidlertid — efter at han ca. 1349 eller kort tid før er blevet Roskildes borgmester — første gang finder hans segl under et dokument (1356), opdager vi til vor forbløffelse, at han ikke længere fører sit gamle våbenmærke, men har ændret dette til et nyt: To opadvendte krydslagte falke- eller ørnekløer (se figur 13). Nu skulle der sikkert meget til, at man i middelalderen ændrede et gennem flere gene-



14. Roskilde bys segl 1699, tegnet efter stampen på Roskilde Museum.

rationer ført våben; når man endvidere ser, at han i brevet fra 1356 kalder sig »af Falkendale«, men i sigillets omskrift »de Roskilde«, ligger den tanke nær, at det nye segl er skabt som en slags embedssegel — et borgmestersegel, der er skabt som en afledning af Roskildes byvåben på den måde, at han har taget en del af byvåbenets høg eller ørn — nemlig dennes kløer — og anvendt disse i sit nye våben. Hvis denne hypotese er rigtig, står vi her overfor Danmarks ældste borg-



15. Roskilde bys våben i sandstensrelief, fra o. 1735. Våbenet var anbragt på byens ældre, nu forsvundne rådhus.

mestervåben. Udelukkes kan det selvfølgelig ikke, at våbenet er skabt over gårdens navn Falkendal, men denne mulighed træder dog i baggrunden, når hensyn tages til, at våbenændringen skete efter — eller samtidig med — udnævnelsen til borgmester.

Efter 1356 førte slægten i generationer dette nye våben, uanset at den senere kalder sig med tilnavnet Mule. Da slægten uddøde i Roskilde, dukker der en slægt op i Slagelse og omegn,

der bærer det samme våben, men benytter slægtsnavnet Portmand. Der er ifølge Thiset formodentlig her tale om en linie af slægten Falkendal<sup>35</sup>).

### *Byvåbenet i nyere tid*

Ud over de allerede fra middelalderen ovenfor nævnte fem forskellige segltyper af Roskilde bys våben er der bevaret en hidtil ikke publiceret type fra 1699. Grandjean nævner ikke dette segl i sin ellers meget minutiøse gennemgang af købstædernes sigiller. Vi har endda opbevaret selve sigilstampen på Roskilde Museum, hvortil den blev indleveret i 1950'erne efter i mange år at have ført en upågtet tilværelse på dommerkontoret. Seglet, der her for første gang er gengivet efter stampen (se figur 14), er tidsypisk. Bymuren og bølgerne er udeladt og alene fuglen vises. Derimod er omskriften: »Roskilde stads sigill 1699« unægtelig mere oplysende end de tidligere omtalte omskrifter.

Er gengivelsen fra 1699 mindre heraldisk opbyggelig, må man sige, at Roskilde har oppet sig med det sand-



17. Jernmedaillon med byvåbenet fra det gamle, i 1820'erne nedrevne rådhus. Roskilde Museum.

stensrelief af byvåbenet, der var anbragt på det i 1735 opførte — i 1820'erne ombyggede — rådhus, og som lykkeligvis er bevaret og nu findes indmuret i porten til Roskilde Museum (se figur 15). Smukkere gengivelse af byvåbenet findes næppe, og relieffet kunne vel nok fortjene en bedre plads end den nuværende i en mørk museumsport.

Fra samme periode kendes byvåbenet fra borgervæbningens trommeskilt fra 1756, nu på Roskilde Museum (se figur 16). Museet opbevarer tillige en rund jernmedaillon med byvåbenet, der sad på en jerndør i det gamle, nedrevne rådhus (se figur 17).

I nutiden findes byvåbenet kun bevaret i relieffet over indgangen til rådhusets portal (se figur 18) samt på de smukke gamle gadeskilte (se figur 19), som man i dag lader afløse af triste, fantasiløse standardskilte, som kendes fra alle andre købstæder.

Såfremt disse linier kunne medvirke til, at man i Roskilde i en ny udviklingsperiode, der truer med at kvæle byens gamle købstads karakter, måtte erkende ikke alene den kulturelle vær-



16. Borgervæbningens trommeskilt fra 1756. Roskilde Museum.

di, men også den forpligtelse, som det gamle byvåben er udtryk for, er hensigten nået.

### Noter og henvisninger

- 1) Oluf Kolsrud: Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag. Bergen 1921, s. 27–42.
- 2) Danmarks Riges Breve, 2. rk., bd. 2, nr. 210.
- 3) DRB, 2. rk., bd. 2, nr. 307.
- 4) DRB, 2. rk., bd. 3, nr. 16.
- 5) DRB, 2. rk., bd. 3, nr. 206. — Niels Hermansens eget segl er gengivet i Danmarks Riges Historie, bd. 2, s. 90.
- 6) Poul Bredo Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660, København 1937, s. 10. Samme: Dansk Sigillografi, København 1944.
- 7) P. Severinsen: Ringsted Folketidendes julenummer 1935.
- 8) Niels-Valløby: Roskilde bys navn. Kronik i Roskilde Tidende den 5. juli 1935.
- 9) V. C. Frederiksen: Roskildes Navn. Kronik i Roskilde Tidende den 13. juli 1935.
- 10) Roskildes Beliggenhed og Navn, Fra Københavns Amt 1935, s. 7–12. — Kr. Hald: Vore Stednavne, 2. udg., 1950, s. 232. — Aage Houken: Håndbog i danske Stednavne, 1956, s. 22.
- 11) Konings annall under 1157.



18. Byvåbenet over indgangen til det nuværende rådhus.

- 12) Aage Wulff har i en større artikel: Vaser, liljer og kroner i heraldiken (Våbenhistoriske Årbøger XIII, København 1966, s. 34–36) fortolket »bølgerne» som grene med blomster (gyvelgrene) i lighed med det schweiziske borgerscgl for Aarau.
- 13) Henry Petersen: Hvor lå Kongsgården i Roskilde. Historisk Tidsskrift 6. R. II, 1890, s. 352.
- 14) Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike. Oversat af Fr. Winkel Horn. København 1898, 14. bog, s. 103.
- 15) Kr. Erslev: Roskildes ældste Mønter. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1875, s. 117–87. — Georg Galster: Roskilde Mønter. Fra Københavns Amt 1929, s. 409–38.
- 16) P. B. Grandjean: Dansk Sigillografi, 1944, s. 179.
- 17) Henry Petersen: Hvor lå Kongsgården i Roskilde, Historisk Tidsskrift, 6. R. II, 1890, s. 353 f.
- 18) J. Olrik: Krøniker fra Valdemarstiden, København 1918, s. 13–14, M. C. L. Gertz: Scriptorum Historiarum Danicæ Minorum I, Kbhvn. 1917–18, Cronicon Lethrense, s. 46.
- 19) O. Nielsen: Kong Valdemar den Andens Jordebog, Kbhvn. 1873, Fjortende Stykke. 2; Johs. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog 1874, s. 450.
- 20) O. Nielsen: Sammesteds, XXI, fra J. Steenstrup s. 450.
- 21) A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling, I, København 1874–76, s. 244–45, Gudmund Schütte: Offerpladser i Overlevering og Stedminder, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 112, København 1918, s. 29 f.
- 22) V. Mortensen: Karlslunde Sogn. Fra Københavns Amt 1938–39, s. 268–69 og 272–73.
- 23) Om oldtidsvejenes forløb se J. T. Lundby: Vejenes Udviklingshistorie i Danmark. Fra Københavns Amt 1926, s. 129–142, J. T. Lundby: Oldtidsvejene i Københavns Amt (optrykt i Roskilde Landevej gennem Tiderne, Roskilde 1927, s. 5–24).

- 24) J. Olrik: Navn og bygd, 1914, s. 309. Tanken er i øvrigt først fremsat af Sophus Müller i et foredrag den 26. juni 1904 (ufuldstændigt referat i »Nationaltidende« den 4. juli 1904).
- 25) Vilh. la Cour: Lejrestudier, Danske Studier, 1920, s. 49–67, Danske Studier 1921–24, s. 147–166.
- 26) Seglet fra 1286 er bevaret i 4 eksemplarer fra henholdsvis 1286 (ufarvet voks) 1314 (grønt voks på ufarvet), 1320 (ufarvet voks) og 1356 (grønt voks). — Seglet fra 1384 er bevaret i 6 eksemplarer fra henholdsvis 1384 (rødt voks på ufarvet), 1386 (rødt voks), 1387 (grønt voks), 1396 (brunt voks), 1421 (rødt voks på ufarvet) og 1536 (rødt voks på ufarvet).
- 27) Seglet fra 1350 er kun bevaret i 1 eksemplar, på grønt voks. — Seglet fra 1481 er bevaret i 6 eksemplarer fra henholdsvis 1481 (brunfarvet voks), 1519 (brunfarvet voks), 1532 (grønt voks), 1608 (grønt voks i brunt), 1648 (brunfarvet voks) og 1650 (grønt voks i træksæsel). — Seglet fra 1557 er bevaret i 3 eksemplarer fra henholdsvis 1557, 1589 og 1652.
- 28) P. B. Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660, Kbhvn. 1937, s. 38.
- 29) A. Fox-Davies: A complete Guide to Heraldry, London 1954, s. 241–42.
- 30) Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Kbhvn. 1959, bind IV, spalte 155.
- 31) H. V. Mansfeld-Büllner: Afbildninger af samtlige hidtil kjendte Danske Mønter fra Tidsrummet 1241–1377, Revideret udgave ved Johan Chr. Holm, 2. oplag, København 1964, s. 53 (figur 576).
- 32) Vilhelm Bergsøe: Danske Forenings Tegn, Kbhvn. 1888, side 11.
- 33) Hugo Matthiessen: Tiggertegn, Fra Arkiv og Museum, 2. bd., 1. s. 111–16.
- 34) Helsingør kæmnerregnskab 1581–82.
- 35) Danmarks Adels Aarbog 1904, s. 315 f.



19. Gammelt gadeskilt med byvåbenet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

## Kongressen i Paris

I alt ca. 260 deltagere (foruden ægtefæller og børn) havde anmeldt sig til *Den Ottende Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik* i Paris 20.-25. juni 1966 (se *Heraldisk Tidsskrift* 1965 nr. 12 p. 63). Heraf tegnede Frankrig sig for over 100 og Skandinavien for 24: Sverige 16, Finland og Danmark hver 3, Norge 2. Andre kom fra så fjerne steder som Argentina, Sydafrika og Mauritius.

Fra England deltog ikke én eneste kendt heraldiker (de få som figurerede i

programmet og evt. endda var opført som foredragsholdere, kom ikke). Dette kan næppe være en tilfældighed. Måske var det en demonstration mod den kreds af fantastere og snobber, der grupperer sig om Robert Gayre og deler hans totalt urealistiske heraldiske synspunkter, hans mani for forlængst detroniserede fyrstehuse og andre private og uofficielle ordener, og hans opfattelse af Skotland, ikke som en del af *United Kingdom*, men nærmest som en selvstændig stat, der om-

sider har frigjort sig for Englands undertrykkelse. Også ikke-engelskmænd vides at have holdt sig borte fra kongressen som demonstration mod bl. a. de uofficielle ordener.

Dog, Gayres tidligere ganske dominerende stilling er utvivlsomt svækket. I Paris var der ofte tomt omkring den personligt elskværdige lille mand, og blandt fornuftigt folk har han i alle fald ikke længere noget publikum.

Kongressen var ikke godt organiseret. Foredrag og andre arrangementer flyttedes, byttedes og udsattes ideligen, for sluttelig evt. at blive aflyst. Klar besked om hvad der skulle ske, var ofte svar at få. Den parlamentariske disiplin var ringe.

Alligevel kan man ikke sige, at det var en dårlig kongres. De fleste af foredragene var afgjort af interesse og vel fremført. Vore franske værter var venlige og begavede. Man gjorde værdifulde heraldiske bekendtskaber. Og vi modtoges adskillige smukke og interessante steder med stor elskværdighed, eller champagne, eller (i reglen) begge dele.

Næste kongres bliver i Bern 1968. Bern er ikke Paris, men de schweizere som var med dér, fik gode indtryk både af hvorledes en heraldisk kongres bør være, og af hvorledes den *ikke* bør være, og dette vil sikkert sætte sig spor om to år.

S.T.A.

## Utmerkelser til heraldikere

**S**KAL et våpen vekke interesse eller noen følelse, må det samsvare med tidens stilspråk. Idag som for 700 år siden kreves enkelhet og lettjennelighet. Skandinavia har vært heldig og hatt kvalitetsbevisste heraldikere, som har komponert og tegnet vakre offentlige våpen. Og offentlig heraldikk er ofte den eneste form for heraldikk mennesker idag får kontakt med.

Gjennom en menneskealder har førstearkivar *Hallvard Trætteberg* behandlet de heraldiske saker som har passert det norske riksarkiv. Både som forsker og kunstner har Trætteberg en sterk posisjon. Fra hans hånd foreligger flere smakfulle fylkes- og byvåpen. Det norske riks-våpen i Trættebergs strek er offisiell tegning, og han har bearbeidet det til ulike typer materiale.

For «fortjeneste av norsk heraldikk» er førstearkivar *Hallvard Trætteberg* utnevnt til ridder av 1. klasse i Den kgl. St. Olavs Orden, den 12. mai 1966. Ved en høytide-

lighet i riksarkivet den 1. juni, ble ordenen overrakt av chefen for ordenskanselliet, general Bull.

I Finland er det gjennom de siste decennier blitt utformet en selvstendig kommunal heraldikk. Hverdagen er trukket inn i motivvalget og det er økende interesse også for eldre våpen.

Kunstner *Olof Eriksson* har skapt en rekke våpen og bidratt sterkt til heving av heraldikkens kunstneriske nivå. Som ledende skikkelse i Heraldiskt Sällskap i Finland siden starten i 1957, og som skribent, har Eriksson arbeidet for en økt alminnelig forståelse for heraldikken. På den finske selvstendighetsdagen — 6. desember — 1965 ble Olof Eriksson tildelt Finlands Løves Ordens Pro Finlandia-medalje.

Heraldikere kan glede seg over disse anerkjennelser av Trættebergs og Erikssons innsats, en innsats som har befestet Skandinavias stilling i den heraldiske verden.

HAKTC

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.



# Ny heraldisk litteratur

## *Maria og morian*

*Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Bind XI: Luft-Motståndsrätt; Rosenkilde & Bagger, København 1966.*

Under *Georg Rona* som effektiv administrator og fællesredaktør skrider dette store værk fremad. Tidligere bind har været omtalt i HT bind 1:4/177, 8/329 og 10/435. Bind XI indeholder artikler om län, magiske mærker, maktsymboler, monogrammer og morian som våbenfigur. Endvidere om Mariafremstillinger og Mariasymboler og om attributter for en række helgener: Margareta, Marta, Martinus, Mathias, Mattheus, Mauritius og Mikael.

Hertil kommer to meget lange, illustrerede artikler af central heraldisk interesse. Om løver, i almindelighed, ikonografisk, og specielt heraldisk. Og om merke og fløy, dvs. felttegn, til lands og til søs, i tiden før og omkring heraldikkens gennembrud. Sidstnævnte afhandling og løveafhandlingens heraldiske afsnit er skrevet af *Hallvard Trøtteleberg* med karakteristisk, respektindgydende grundighed. Her er sanket et stort antal meget værdifulde dokumentationer. I øvrigt afsluttes alle leksikonets artikler med litteraturlister.

S.T.A.

## *At se . . . og at se sig blind*

Aage Wulff: *Vaser, liljer og kroner i heraldikken*, i *Våbenhistoriske Arbøger XIII*; 142 sider (heraf engelsk resumé 36 sider), rigt illustreret, delvis i farver; udgivet af *Våbenhistorisk Selskab*, 1966. Fås også som særtryk, oplag: 350 nummererede eksemplarer, pris Dkr. 35.

Denne afhandling er en af de største publikationer om et begrænset heraldisk emne, som nogen sinde er udkommet på dansk og samtidigt utvivlsomt en af de smukkeste. Forfatterens mål er at revidere visse hævdvundne opfattelser inden for heraldikken, især med hensyn til nogle

meget almindelige og vigtige figurers (bl. a. liljers og kroners) oprindelse. Han mener at heraldik i reglen studeres for isoleret, uden sammenhæng med sin samtidens almindelige kultur. Og han mener at heraldiske figurer for ofte betragtes som udtryk for noget symbolsk i stedet for som udslag af noget funktionelt.

Alt dette vil Wulff råde bod på, og han er på flere måder godt udrustet til det. Han kan se, han kan se nyt på tingene, han kan tegne. Flere af hans iagttagelser er sikkert rigtige, f. eks. når han peger på forbindelser mellem skjoldfigurer og tidens almindelige ornamentik og brugskunst (smedekunst), eller når han gør opmærksom på den betydning for heraldikken, som et organiseret hærsystem synes at have haft: det aristokratiske Island havde ingen armé og heller ingen heraldik. Det adelsløse Schweiz havde en forbillidlig hær og en udviklet heraldik.

Også på mere teoretisk grundlag siger forfatteren flere gange ting, som i hvert fald er tankevækkende og burde undersøges nærmere. F. eks. studser han over, at de så almindelige *vesselhorn* ikke er spidse, men ender i en slags tragt, og dette fører ham til teorier, dels om grunden til dette, dels om selve ordets egentlige betydning (den gængse forklaring forkastes), tanker som ikke umiddelbart kan afvises. Også om oprindelsen til det holstenske nældeblad har han en interessant teori.

Men som så mange andre folk der har set en sammenhæng (eller mener at have set den), hvor ingen før har gjort det, kan forfatteren efterhånden ikke se andet. Bogens hovedidé er at »vasen« — dvs. grenknippet, faskinbundet — var et uhyre betydningsfuldt element i oldtidens og middelalderens samfundsliv (hvilket helt igennem er et postulat), og at det er stiliserede gengivelser af sådanne vaser der ligger bag talrige af de vigtigste heraldiske figurer. »Liljer, vesselhorn, vinger, fjerbuske, og sceptre med påfuglefljer var alle elementer, som kunne føres tilbage til vasen. Og ligeledes afledte den samme

figur damascering, gråværk og hermelin» (p. 74). Senere i bogen hævdes, at også bjælker, hjortevier, neg og kroner er forvandlede eller misforståede vaser!

Generelt (med mulighed for sporadiske undtag) er der jo ikke anelse af mening i denne tanke. En vågen iagttagelse af, at visse ornamentdetaljer og evt. også enkelte våbeners vanskeligt forklarlige figurer *kan* have deres oprindelse i en stileret gengivelse af et faskinknippe, fører forfatteren til, at den halve heraldik består af grene! (Se også note 12, side 168). Det er en teori som er løbet løbsk og aldeles har taget magten fra forfatterens dømmekraft.

Til denne fundamentale forkerthed i hele bogens jugement kommer en lang række håndgribelige heraldiske og alment historiske fejl på andre punkter. Der er næppe en af bogens 68 danske tekstsider som ikke indeholder en misforståelse, en grov fejl, et postulat at de allerfrejdigste. Et karakteristisk eksempel på sidstnævnte kategori, og på hele bogens tone, kan plukkes p. 38, hvor det romerske bundt af stave, *fascies*, omtales »som egentlig identisk med det gamle (franske) kongehus' liljer«. Bogen vrimler med sådanne hårrejsende påstande. Her følger et eksempel på det jeg kalder »grove fejl«:

Forfatteren har noteret sig to firdelte våbener, det ene fra 1380, det andet fra 1700-tallet, som begge indeholder to felter med delfiner, hvorimod deres to andre felter indeholder forskellige figurer. Dette fortolkes således (p. 75–76):

»Hugues Dauphins våben... fra 1380 har bjælker belagt med gråværk, hvorimod Marie-Antoinettes våben fra 1700-tallet viser et resultat af *udviklingen*, som skabte liljer i de felter hvor Hugues' våben havde pelsværk«.

Det er komplet ufatteligt, at en heraldisk erfaren person som Wulff kan fremsætte en sådan udtalelse (kursiveret af anmelderen). Bortset fra at der jo ikke er skygge af sandsynlighed for en sådan »udvikling«, kunne et opslag i det nærmeste leksikon have klaret begreberne:

Hugues tilhørte en slægt, hvis medlemmer somme tider kaldte sig *Dauphin* efter

den delfin de (bl. a.) førte i deres våben. Navnet udviklede sig til en slags titel, idet slægtens overhoved kaldtes »le Dauphin«, og samtidigt fæstnede betegnelsen *Le Dauphiné* sig om slægtens hovedbesiddelser i det nordlige Provence. Disse kom senere i kongehusets eje og blev tillagt kongens ældste søn. Dét er grunden til, at den franske kronprins kaldtes »dauphin« og førte en delfin i sit våben, kvadreret med de kgl. tre liljer. Og dette våben var naturligvis også Marie Antoinettes, så længe hun var fransk kronprinsesse, i årene 1770–74. Men der er *ingen som helst* forbindelse mellem Hugues' bjælker og Marie Antoinettes liljer. At disse sidste skulle have »udviklet sig« af de første, er en af de mest bizarre, virkelighedsfjerne heraldiske tanker jeg mindes at have hørt om. Men den er ikke enestående i Wulffs bog. Der er et dusin til af samme gehalt.

Dog, hvad man end mener om sådanne teorier, kan de i alle fald, rent sprogligt, forstås, og det kan på ingen måde siges om hele bogen. Selv den allervilligste læser må gang på gang bryde hovedet for at finde frem til hvad forfatteren mener, ofte uden at det lykkes. Sproget knirker, knaser, giver sig i sammensøjningerne, og de bagved liggende tanker er det ikke let at få begreb om. Den sproglige desorganisation går så vidt som til at kalde sachsiske fyrster for *Jean* og *Guillaume*.

Vi havde egentlig fortjent bedre af vor ven Wulff end at behandles sådan — og han måske bedre af os end denne recen-



Wulffs forklaring på hvorfor vesselhorn ser ud som de gør. *Jvf. ill. p. 177.*

sion. Lad mig da slutte på en anden måde: Bær over med bogens sproglige brist, vær på vagt over for dens talrige heraldiske og historiske urimeligheder, og pas fremfor alt på ikke at blive overlistet af forfatterens postulater, hans usandsynligt frimodige gåen-ud-fra de mest fornuftsstridige forhold. Når alt dette gøres — konstant — så glæd Dem over de gode, nye og åbne synspunkter og iagttagelser som bogen også indeholder, og ikke mindst over de talrige smukke illustrationer.

S.T.A.

### Ordentlig bog om ordner

Europæiske ordner i farver. Udvalg og tekst af P. Ohm Hieronymussen. Redaktion ved J. Lundø. Farvefoto-grafering ved Aa. Strüwing. Tegninger af Sv. Aage Voigt Andersen. 80 farveplancher, 152 sider tekst med tegninger. Pris: Indb. shirt. Dkr. 24.75. Politikens Forlag. En svensk og en finsk udgave under forberedelse.

*Europæiske Ordner i Farver* er ikke bare en håndbog i det aktuelle internationale ordensvæsen, den er simpelthen bogen, og bogen omfatter tre hovedafsnit, en kortfattet indledning med en praktisk oversigt over ordensvæsenets historie, organisation og virksomhed, et *ordensatlas* omfattende 80 farveplancher med gengivelser i glimrende 7-farvetryk af ordensinsignierne til 200 ordner, og et *ordensleksikon* med udførlige oplysninger vedrørende de pågældende ordner. Som et tillæg til det sidste bringer bogen en udførlig omtale af samtlige officielle nationale danske hæderstegn samt i et særligt afsnit de for danske gældende officielle regler for bæring af dekorationer.

Hvis man er pedant — og det er jo de fleste anmeldere — leder man efter fejl. Her skal der næsten lup til. Det er kun lykkedes mig at finde en enkelt. Ved tegningerne på side 220 er der noget galt med kommandørkravattens anbringelse i forhold til slips og knækflip. På tegningerne ligger kravatten tilsyneladende under slipset, men i teksten står der, at båndet skal ligge uden på slipset. Hvis vi jævnfører til de teoretiske heraldiske love

om uoverensstemmelse mellem tegning og blasonering, så er det blasoneringen, der er rigtig — og det er nok også tilfældet her.

Der er heraldik på mange af ordnerne, men sjældent særlig fikst eller heraldisk rigtigt anbragt. I det hele taget vil jeg tro, at en udøvende heraldisk kunstner eller en smykke-designer vil få kvalme ved synet af alle disse idéforladte, stereotypiske kors, der kaldes således, skønt mange af dem fornægter deres oprindelse ved at have fem arme.

Det er ikke en bog heraldikeren normalt vil have brug for. Den historiske indledning er meget kortfattet og forbigår endog så berømte ordner som Den gyldne Vlies, Den hellige Gravs Orden, St. Kathrineordenen og Cyperns Sværdorden i fuldstændig tavshed. Reglerne for dekorationers anbringelse under et våbenskjold omtales ikke, og differentiering af et våben i forbindelse med erhvervelse af et embede inden for en orden ligger selv sagt uden for bogens rammer.

Om jeg da vil fraråde Dem at købe bogen? Nej, ingenlunde. For det første går jeg ud fra, at henvend 90% af selskabets medlemmer allerede har købt den, for det andet regner jeg med, at de resterende 10% får den til jul, og for det tredje er det, som sagt, simpelthen bogen om ordner, og den må da ethvert ordentligt menneske have.

Haxt.

### Våbenruller

N. Denholm-Young: *History and Heraldry 1254 to 1310. A Study of the Historical Value of the Rolls of Arms*; 194 sider; Clarendon Press: Oxford University Press, 1965; sh. 30.

En af de allervigtigste kilder til studiet af den ældste heraldik, og samtidig den som springer klarest og mest læskende, er de middelalderlige farvelagte *våbenruller*. De findes på Kontinentet, men især i England, hvor der alene fra 1200-tallet er bevaret 12-15 forskellige, i original eller kopi.

Nogle af våbenrullerne omfatter våbe-

ner for personer (ikke blot mænd!) som har været samlet til en eller anden begivenhed, f. eks. en turnering, en belejring, en fest. Andre har en geografisk afgrænsning. Andre igen omfatter våbener for mænd, som har været forenet af visse feudale forpligtelser. Fra 1300-tallet og senere har man ruller som er ordnet heraldisk, efter våbenmærker.

Forfatterens formål med *History and Heraldry* er at pege på, at våbenrullerne ikke blot er for heraldikere, men at de tillige er værdifulde ved studiet af periodens almindelige politiske og sociale historie. For at vise dette gennemgår han 6-7 af de tidligste engelske ruller: hvornår og hvor er de udført? for hvem og af hvem? af hvilken grund? osv. Ved at indkredse svarene på sådanne spørgsmål, mener forfatteren at man kan kaste lys over mange uopklarede forhold i feudaltidens tilværelse: personlige, dynastiske, militære, økonomiske m. fl.

Et eksempel er *The Dering Roll* (opkaldt efter en ejer i 1600-tallet) fra 1270'erne. Ved minutøjs indsamling af oplysninger om de 324 jordejere i Kent og Sussex, hvis våbener udgør rullen, og via komplicerede beregninger sandsynliggør Denholm-Young, at rullen er en fortegnelse over vasaller som betalte deres feudale afgifter ved at gøre tjeneste på *Dover Castle*, fire uger om året. Konklusioner fra undersøgelsen kan igen belyse datidens sociale struktur, prisniveau, transportvæsen og meget andet lige til individuel psykologi.

I sammenhæng med rullerne drøftes adskilligt andet, f. eks. hvad man dengang egentlig forstod ved en *knight bachelor*, en *knight banneret*, en *king's knight* m. m. Hvordan kendte man dem fra hinanden? Hvori bestod deres pligter og retigheder? Forfatteren mener, at i denne periode kun de såkaldte *strenuous knights*, dvs. de som gjorde aktiv militær felttjeneste, førte våben. Dette modsiges ikke af de konge- og bispevåbener rullerne indeholder. Men hvad med damévåbenerne?

Inden for den behandlede periode havde *herolder* intet som helst opsyn med

våbenbrugen, ja det som vi i dag forstår ved en herold eksisterede næppe nok. Heraldisk tjeneste — f. eks. udfærdigelse af våbenrullerne — ydedes af sådanne folk ved hofferne som havde evne for det, ofte sangere eller deklamatorer. Men det kunne også være en barber, som f. eks. hin Nicholas, om hvem det i 1306 hed »at han var ekspert i at kende våbener... *expertus erat in cognitione armorum*«.

Som man kan forstå, er der ikke så lidt at hente i denne bog. Men det er ret møjsommeligt arbejde. Bogen er uoverskuelig. Store dele af den består af lister over de folk som optræder i rullerne. Forfatteren forudsætter forkundskaber som i alle fald kun få skandinaviske læsere kan mønstre. Tidsangivelser udtrykkes ofte blot ved et kongenavn, så man må læse med en kongerække ved siden af sig, for at få at vide at »under Edward I.« betyder: mellem 1272 og 1307. Og bogen indeholder ikke en eneste illustration.

S.T.A.

## Ordbog

R. Broby-Johansen: *Kunstordbog*; 224 sider; Gyldendals Tranehåndbøger, 1965; Dkr. 16.75.

Bogen omfatter, alfabetisk ordnet, o. 6000 fagudtryk fra billedkunst, arkitektur, kunsthåndværk, dragthistorie, folkekunst og arkæologi. Også adskillige heraldiske betegnelser er medtaget, bl. a. *dekster* og *sinister*. Det er sikkert første gang disse ord optræder på dansk uden for Heraldisk Tidsskrift. Det bør dog siges, at der blandt stikordene er flere mystifistiske (f. eks. »krydsfod« som betegnelse for skjoldhoved + andreaskors) eller direkte forkerte. Om *flanke* står der f. eks.: »våben-skjolds tredjedel lodret afskåret på en af siderne«. Men en flankes sidelinje er normalt krum, ikke lodret.

Teksten ledsages af over 1000 tegninger (af *Ebbe Sunesen*), hvoraf mange vil glæde og kunne være til nytte for en heraldiker. Det gælder dels traditionelt heraldisk tilbehør — skjoldtyper, kroner, korsformer, fabeldyr — dels andre figurer, kristne, hedenske og orientalske billedsymboler m.m.

Næsten alle tingene er stærkt forenklet gengivet, men af en levende og spændstig virkning. Med andre ord: heraldiske.

S.T.A.

### Nøgle til Suffolks våbener

Joan Corder: *A Dictionary of Suffolk Arms*, 282 sider + 4 sider bilag; Suffolk Records Society (County Hall, Ipswich, Suffolk, England), 1965; sh. 30 indb.

Grevskabet Suffolk ligger ved Englands Nordsøkyst, nordøst for London. Det er et rigt landskab, som har spillet en stor rolle i Englands historie, og der findes en enorm dokumentation for suffolkske våbener, fra 1200-tallet til i dag, i våbenruller, genealogisk og topografisk litteratur, optegnelser og manuskripter, *College of Arms'* registre, m. m. Alle disse våbener har Joan Corder samlet og ordnet efter heraldiske figurer (med et alfabetisk indeks) til brug for dem der ønsker at identificere et eller flere af de anonyme våbener, som Suffolks kirker, herregårde og stæder vrimler med. Nøglen består af blasoneringer; bortset fra plancherne er bogen uillustreret.

De fleste forfattere af heraldiske nøgler begår to fejl. For det første går de ud fra, at alle våbengengivelser man støder på er udført korrekt, eller i det mindste, at alle gengivelser af samme våben er ens. De forestiller sig f. eks. ikke, at »to bjælker« kan varieres bl. a. som »fem gange tværdelt«, og anbringer derfor disse to kategorier (der i praksis ofte går ud i ét) forskellige steder i deres system, muligvis med det resultat, at den interesserede, men heraldisk ukyndige bruger af bogen må give op.

For det andet går nøgleforfatterne i reglen ud fra, at den som ønsker at opklare et ukendt våben altid er klar over, eller i enkeltheder kan opfatte, hvad figurene i dette våben forestiller. De anbringer derfor ofte f. eks. hund og ulv, krage og due, drage og grif, laks og ørred hver sit sted i systemet, skønt det næsten altid er plat umuligt for den som ingen forhåndsviden har, at afgøre hvad der er hvad.

Suffolk-nøglen begår somme tider disse fejl (f. eks. anbringer den ukronede og kronede løver i hver sin gruppe). I andre tilfælde har den undgået dem (f. eks. er alle slags kors kombineret i samme gruppe, alle *dyrs hoveder* ligeledes). Den som har planer om en skandinavisk heraldisk nøgle kan med fordel studere Suffolk-nøglets fejl og fortrin.

En tankevækkende omstændighed ved denne bog er i øvrigt det antal våbener den omfatter. Suffolk er vel en smule større end Fyn. Det er et af Englands (ikke Storbritanniens) 43 *counties*, arealmæssigt knap 3 pct. af England, befolkningsmæssigt godt 1 pct. Nøglen indeholder blasoneringer af ca. 10.600 forskellige våbener. Heri er indbefattet kombinationer og andre variationer, men ikke individuelle differentieringer. (Til jævnføring: Storcks Våbenbog indeholder ca. 1700 våbener, Klingspor: Sveriges ridderskaps og adels vapenbog godt 3800). Naturligvis optræder mange af Suffolks våbener også i andre grevskaber. Alligevel er tallet forbløffende. Man kan så selv prøve at regne ud, hvor mange våbener der findes i England — og i verden.

S.T.A.

### Kroskilte

Eric R. Delderfield: *British Inn Signs and their Stories*; 160 sider, 211 illustrationer; David & Charles, Devon, og Macdonald & Co., London, 1965; sh 42.

Det er en kendt sag, at hus-numre er en foreteelse af ret ny dato, og at huse tidligere kendetegnedes ved *navne*, som ofte var afledet af en figur, et billede, eller et skilt på huset: over døren, malet på muren, hængende ud fra bygningen (se herom i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 3 1961, p. 101). Efter dette system kunne en adresse lyde som denne (fra 1700-tallets England): »Dronningensgade i huset med Agernet, over for værtshuset med Globen, nær ved de Tre Kroner...« Iblandt kan man stadig finde gamle husbilleder, f. eks. i København stenrelieffet med pæretæret Nybrogade 4 eller lammet i Nyhavn 51, og i Næstved apostelfigurene på Apostel-

gården i Riddergade. Talrige borgerlige våbener har utvivlsomt deres oprindelse i fortidens husskilte, og det samme gælder sikkert mange slægtsnavne, som *Trane*, *Hjort*, *Svane*, *Løve*, *Lind*, *Crone*, *Krans* og lignende.

Skiltene gjorde især nytte på værtshuse, og i Danmark blev det under Frederik 2. (1559–88) ligefrem påbudt borgere som holdt herberg at hænge skilt ud. Fra Helsingør har man fra 1500- og 1600-tallet navnene på en lang række værtshuse og herberger — *Den gyldne adler*, *Svanen*, *Tre styrmænd*, *Den vilde mand*, *Griffen*, *Skælfisken*, *Ankeret* og mange flere — se »Helsingør i Sundtoldtiden» I, 1926, p. 402 — og at de faktisk havde skilte som svarede til navnene, fremgår af bevarede papirer. I 1661 førtes der således retssag mellem *Den lybske rose* og *Den københavnske rose*, som skiltede med samme figur. Den københavnske blev dømt til at skifte både navn og skilt.

Sådanne festlige navne kan ellers have svært ved at dø. I København hedder den tidligere gæstgivergård i Vestergade 12 stadig *Tre hjorter*, og på Vesterbro i samme stad er et helt lille kvarter den dag i dag kendt under navnet *Sorte hest* efter en for længst nedlagt kro; i den grad er navnet respekteret, at et parfumeri som nylig åbnede i nabolaget tog navnet *Cheval noir!* Det er dog især i Tyskland, Frankrig og England, at denne muntre og nyttige skik har vist sig livskraftig. I disse lande er der i tusindvis af eksisterende overnatnings- og traktørsteder med navne af typen *Zum weissen Schwan*, *Au lion d'or* eller *The Mermaid*.

På engelsk findes en hel lille litteratur om kronavne og kroskilte. Den seneste bog om emnet, den som danner udgangspunkt for disse linjer, hører næppe til genrens bedste. Dens forfatter er hverken særlig kyndig eller kritisk. Men han har samlet en masse historier om kroer som *Det blå vildsvin*, *Saracenerens hoved*, *Grashoppen*, *Geden & kompasset*, *Bikuben* og ca. 1800 andre lignende; han gengiver over 200 skilte, hvoraf enkelte går tilbage til 1600-tallet; og han formår indimellem at skabe et genskær af et gam-

melt, varmende miljø: diligencelivet, rej-sens strabadser genfortalt i skænkestuens muntre kompagni — en både tryk og bevæget side af livet i det gode, lystige, gamle England.

Atskillige værtshusskilte kan have dan-net basis for et slægtsvåben. Omvendt består talrige kroskilte af et i forvejen eksisterende våben. Det tilhører i reglen ikke krofatter, men enten et stort herskab i nærheden (som måske ejer grunden), eller en populær historisk skikkelse, hvis navn skal lokke gæster til. I alle fald er våbenskjoldsskilte og de tilsvarende navne særdeles almindelige på engelske kroer. At skikken også har levet i Skandinavien ses af navne som *Norske løve* i Køge (måske via et skib) og *Det dansigske våben* i Helsingør. Og den er lykkeligvis ikke død endnu. I Sverige kender de fleste som har bilet på Rikshuvudvåg nr. 1 *Gyllene uttern* syd for Gränna, med den paradisiske udsigt over Vättern; den har navn og skilt efter odderen i familien von Uppers våben. Og på Frederiksberg i Danmark har hotel *Tre falke* ladet sig inspirere til sit navn og skilt af kommunens våben.

S.T.A.

### Tysklands kommunale våbener

I 1894 begyndte den tyske heraldiske kunstner og forsker *Otto Hupp* at udgive et ambitiøst værk, som i billeder og tekst skulle behandle alle tyske stæders, kommuners og landsbyers våbener. De praktiske og økonomiske vanskeligheder viste sig imidlertid for store, og efter atten års forløb var kun godt en fjerdedel af de planlagte hæfter udkommet. På dette tidspunkt blev en forretningsmand og mæcen, *Ludwig Roselius* i Bremen, opmærksom på Hupps arbejde og tilbød at lade sit firma, *Kaffee Hag AG*, udsende hans våbentegninger som samlemærker i pakkerne med dets koffeinfri kaffe. Til mærkerne fremstilledes samlealbums, hvortil Hupp skrev udførlige indledninger samt en tekst til hvert våben.

*Deutsche Ortswappen*, som serien hed, blev en formidabel succes. I årene 1913–

18 og igen 1926–39 uddelte Kaffee Hag AG over 450.000 samlehæfter og udsendte 148 mill. farvede mærker. En komplet samling bestod af opimod 2900 våbener i 10-11 hæfter. Lignende serier udsendtes i en række andre lande, hvor Kaffee Hag havde datterselskaber, således i Sverige, Norge og Danmark. Det danske album, »Kongeriget Danmarks byvåbener« (i alt 86), kom i 1932, med tekst af P. B. Grandjean og våbentegninger af Fr. Britze.

For et par år siden begyndte Kaffee Hag-koncernen at genudsende det store værk, men det blev faktisk noget helt nyt. For det første er Tysklands grænser, territoriale inddeling og kommunale udvikling jo ganske anderledes end før krigen. For det andet har den heraldiske forskning gjort fremskridt, som især er kommet teksten til gode. Og for det tredje har synet på heraldik og den heraldiske smag skiftet. Dette sidste har medført, dels at mange kommuner har ændret deres våben (forenklet det, gået tilbage til en ældre udgave, eller taget sig et helt nyt); dels at udgiverne har ladet alle værkets våbener nyttegne. Otto Hupp var en mester, det kan ikke diskuteres. Men han tilhørte en tid med andre heraldiske idealer. Hans våbentegninger var skraverede og schatterede, ofte næsten plastiske i deres effekt. Nu om stunder foretrækker vistnok de fleste, at et våbenskjold gengives som 2-dimensionalt, i stort set uskraverede farveflader, så vidt muligt uden reliefvirkning. Sådan er i alle fald flertallet af tegningerne i det nye værk:

Klemens Stadler: *Deutsche Wappen. Bundesrepublik Deutschland*. Med farvetegninger af Max Reinhart. Planlagt til 8 bind, hvoraf to, à DM 9,80, er kommet, og resten vil følge med ét om året. Fås gennem: Verlag Degener & Co., Postfach 28, 8530 Neustadt an der Aisch.

Værkets *Band 1*, 1964, på 118 sider, gengiver, blasonerer og forklarer samtlige Vesttysklands *Landkreiswappen*, i alt 364, hvoraf mere end to tredjedele er skabt siden 1945; kun 61 vesttyske *Landkreise* har (endnu) ikke våben. Antallet af nyskabte våbener efter nazismens fald afspejler et forhold, som ikke alle har øje

for: Både i kommunal- og slægtsheraldik er et våben udtryk for selvbevidsthed og selvrespekt. Disse egenskaber findes blandt frie, selvregerende folk, og vi ser derfor at demokrati og selvstyre er heraldikkens bedste grobund, medens den vantrives under diktatur og umyndighed. Mange tror at enevælden med den honnerte ambition var et drivhus for heraldik. Men dette er galt. Hvor havde hver eneste borger og bonde sit våben: i Frisland og i Schweiz, eller i zarernes Rusland?

Bindet indledes med en forstandig og realitetsnær *Einführung in das Wappwesen* og en klar, indholdsrig historisk gennemgang af det Tyske Riges ørnevåben og dets vekslende flag. Klemens Stadler mener, at Dannebrog rimeligvis har udviklet sig fra en middelalderlig tysk »St. Georgssturmefahne«.



*Bayersk hertug- og kurfyrstevåben o. 1623. Wittelsbachernes hvide og blå ruder, Pfalzgrevernes guld løve i sort; rødt midterskjold med rigsæble repræsenterer embedet som rigsforstander.*

*Band 4*, 100 sider, 1965, indeholder *Die Gemeindegewappen des Freistaates Bayern, A-L*. Resten følger i et senere bind. I Bayern findes ca. 1900 kommunevåbener, hvoraf godt en trediedel vil blive bragt i »Deutsche Wappen«. Bind 4 indeholder 340, alle i farver. Over halvdelen af de 1900 våbener er kommet til siden krigen. Ikke så få af dem udgøres af gamle, selvfolende almuemærker: bomærker, redska-

ber, klædningsstykker. Blandt disse sidste var en *bondehat*, i kommunen Aschbachs våben, oprindeligt, i 1500-tallet, anbragt oven på skjoldet på samme måde som en kongekrone, kurfyrstehat eller bispehue.

En illustreret indledning giver god besked om det bayerske våbens historie fra heraldikkens morgen til i dag, og ligeledes om det kommunale segl- og våbenvæsens udvikling.

Alene at betragte de mange våbengivelser er en stor fornøjelse. Deres komposition er naturligvis af blandet kvalitet, men de er næsten alle storartet tegnet. F. eks. kan tyskerne jo forme en ørn bedre end alle andre. Også løver, ulve og pantere (denne sjældne skabning optræder ni gange i disse to bind) er veludførte. Derimod har Max Reinhart ikke krammet på vildsvin og enhjørninge.

Under den bayerske by Coburg oplyses, at den siden 1500-tallet havde ført et morianhoved som sit våben, men at nazisterne i 1934 lod det afløse af et våben med et sværd og et hagekors. I 1945 gik kommunen tilbage til sin morian. At dømme efter disse to bind har den nazistiske emblematik lykkeligvis ikke sat sig varige spor i den tyske kommunalheraldik.

Teksten i disse bøger er aldeles udmærket, ikke mindst indledningerne (med bibliografier). Tegningerne er en nydelse. Tryk og typografi er smukke. Prisen ubegribelig lav. Serien kan rekommanderes til alle heraldiske interesserede.

S. T. A.

### Fransk 1200-tal

Hervé Pinoteau: *L'héraldique de Saint Louis et de ses compagnons*; med tegninger af Claude Le Gallo; 22 × 28 cm, 48 sider; nr. 27 i serien »Les cahiers nobles«, 16 rue de Montpensier, Paris 1966; 30 frs.

Ludvig 9. af Frankrig, også kaldet Ludvig den Hellige, var født 1215 og regerede 1226-70. Han var idealet af en middelalderkonge: tapper, ridderlig og retfærdig, og hans regeringstid var en af Frankrigs gyldne epoker. I 1248-50 ledede han et korstog til Ægypten og det Hellige Land

og i 1270 et andet, historiens sidste, til Tunesien, hvor han døde af pest. I 1297 blev han kanoniseret.

Kongens eget våben, måske verdens skønneste, det blå felt strøet med gyldne liljer, er naturligvis kendt. Men andre af de våbener som behandles og gengives i bogen, har det langt fra været ligetil for Pinoteau at finde frem til. Det drejer sig om våbenerne for kongens moder, hustru og brødre (heriblandt Karl af Anjou, stamfader til det første fransk-sicilianske kongehus); for beslægtede fyrster, f. eks. af Provence, Navarra, Bourgogne, Bretagne, Toulouse, Bourbon, og af korsfarerriger: Kypem, Antiokia, Jerusalem, Jaffa, Konstantinopel; samt for de stormænd, vasaller og krigere der stod kongen nær.

Pinoteau giver ingen oplysning fra sig, som ikke er minutigst dokumenteret. Hans kilder er kirkeruder, broderier, beskrivelser i samtidige historiske skildringer, og naturligvis især sigiller og våbenruller. Af disse sidste to grupper tillægger han, trods bristen på farver, sigillerne den største betydning, fordi deres ejermænd selv har bestilt og betalt for dem.

I den behandlede periode, midten af 1200-tallet, dannedes de første briseringer af det franske kongevåben, og nogle af disse kan siges at leve endnu. De *kasteller* som den dag i dag føres af departementer og kommuner i landskabet Poitou, går f. eks. tilbage til en af Ludvig den Helliges yngre brødre, Alfons af Poitiers, som briserede liljevåbenet med kasteller hentet fra hans moders, Blanche af Castiliens våben.

Pinoteau giver adskillige bidrag til belysningen af noget af det allerinteressanteste, men også usikreste, inden for det heraldiske studium: de enkelte våbenmærkers oprindelse. Og man skal ikke lade sig lure af hans uhøjtidelige stil. Hans videnskabelighed hindrer ham i at sige andet, end hvad han kan stå ved.

Le Gallos tegninger er lige så sanddru, og viser intet som ikke har hjemmel i perioden. Der ses således ikke et hjelmtegn på noget af hans billeder.

S. T. A.



[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

## Robert Louis 1902-1965

**D**EN 22. september 1965, ca. fjorten måneder efter Paul Adam, afgik den franske heraldiker *Robert Louis* ved døden i sit hjem i Vincennes efter lang tids svære lidelser, og Frankrig — og dermed Europa — har således i løbet af godt et år mistet to af sine mest fremragende repræsentanter for heraldisk viden og kunnen.



Robert Louis fødtes 1902 i Douai og studerede i Lyon, hvor han blev ingeniør med tekstiler som speciale, hvorefter han knyttedes til *Musée historique des tissus*. Her kom han for første gang i kontakt med den symbolismens kunst, som skulle blive hans livs interesse, især efter at et møde i 1940 med baron Meurgey de Tupigny, i den sigillografiske afdeling i *Archives nationales*, havde bragt ham ind på den heraldiske bane. Han fik sæde i mange officielle kommissioner, der beskæftigede sig med by-, kommune- og departementsvåbner foruden anden officiel heraldik, som efterhånden helt blev præget af Robert Louis' sikre smag og kunstnerisk fortræffelige udførelse. Under krigsministeriet skabte

han et *Bureau d'études symboliques militaires*, som han selv blev direktør for og som beskæftigede sig med nyskabninger inden for militærheraldikken. Et af hans specialer var heraldiske frimærker og han nåede at tegne mere end 200, ikke alene til Frankrig men også til mange andre lande. Som exlibristegner var han højt skattet og bl. a. et stort antal franske generaler kan pryde deres bøger med Louis-exlibris.

Bemærkelsesværdige er også hans store dekorative vægkort med våbner i farver, dels over Frankrig, dels over Belgien, Holland og Luxembourg.

Flere værker i bogform er udgået fra Robert Louis' hånd bl. a. *L'art héraldique, ses applications modernes* og i samarbejde med baron Meurgey de Tupigny *Les armoiries des provinces de France* og *Armoiries des villes de France* samt *Marques symboliques des départements français*, ligesom han sammen med Robert Matagne udgav flere skrifter om Luxembourgs heraldik.

Foruden at være styrelsesmedlem af »Société française d'héraldique« var Robert Louis æresmedlem af mange udenlandske heraldiske selskaber og Frankrig hædrede ham med Æreslegionen, De akademiske Palmer, Den nationale Fortjenstorden samt Krigskorset 1939–1945. Desuden havde han lignende officielle anerkendelser fra flere andre lande.

Robert Louis' største ønske var, at hans arbejde måtte blive fortsat af hans talentfulde elev og datter, Mireille Louis Biro, og alt tyder på, at hans ønske bliver opfyldt.

Ole Rostock

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

# Heraldiken i dag

Av C. G. U. Scheffer

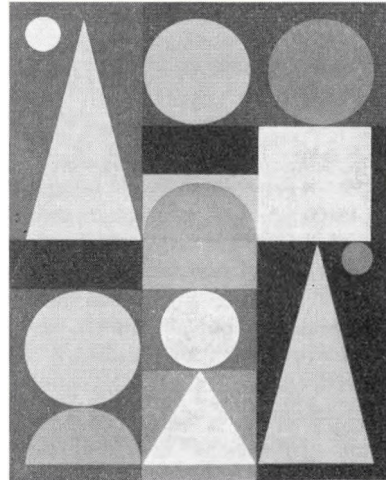
DET är naturligt att den heraldiska bildframställningen får sin prägel av den rådande tidsstilen. Men om det då inträffar att tidsstilen har helt andra utgångspunkter, kanske diametralt motsatta mot heraldiken, är det lika naturligt om resultatet för vapenkons-ten blir ofördelaktigt. Man kan iakt- taga detta i rokokons lekfulla och adertonhundratalets naturalistiska he- raldik.

Min studie skall begränsas till den för heraldiken grundläggande vapen- målningen. Givetvis måste vapenkons- ten vid material, som icke medge framställningar i färg, exempelvis inom sfragistiken, söka sig andra ut- trycksmedel; detta är emellertid ett spörsmål, som jag ej funnit anledning upptaga i detta sammanhang.

Här inställer sig nu frågan hur för- hållandena gestalta sig den dag, som i dag är. Gå strävandena isär eller råder samstämmighet mellan heraldi- ken och tidsstilen? Kan heraldiken med sitt medeltida rotfäste ha någon- ting gemensamt med det moderna, radikala måleriet? Till överraskning för många kan den sista frågan få ett helt positivt svar. Icke sedan heral- dikens uppkomst under högmedeltiden har inom måleriet ytmässighet och obruten färgverkan tillmätts en sådan programmatisk betydelse som i våra dagar, alla skiftande »ismer» till trots.

Låt oss först taga del av R. Broby- Johansens träffsäkra karaktäristik av det medeltida färgsystemet i den över- sikt om färgens historia i Europa, som inleder hans år 1952 i svensk upplaga utkomna bok *Världsmästare (Verdens- mestre)*: »I ett sådant system finns det

ingen plats för skiftande belysningar utan endast för fast lokalfärg — dock inte hämtad från naturens falska bländ- verk genom direkt iakttagelse utan från traditionen. Den djuplösa yde- korationen söker sitt berättigande i en helt annan riktning än illusionsbilden. Det är det dekorativt uttrycksfulla som behärskar färgspelet. Djur och växter, himmel och jord målas allt efter om- ständigheterna lika gärna röda som gröna, lika gärna blå som gula. Och färgerna är mättade, rena koncentre- rade idealfärger, som inte utan skäl kallas himmelska, så nära kommer de det absoluta röda, blå, gula och gröna som i sin fullkomlighet bara är tänk- bara i en annan värld där allt är utan vank och lyte.» Sådan var vapenkons- tens grogrund. Insikt härom är nöd- vändig för en rätt förståelse av dess väsen.



1. Komposition »Gult» av Auguste Her- bin år 1946.

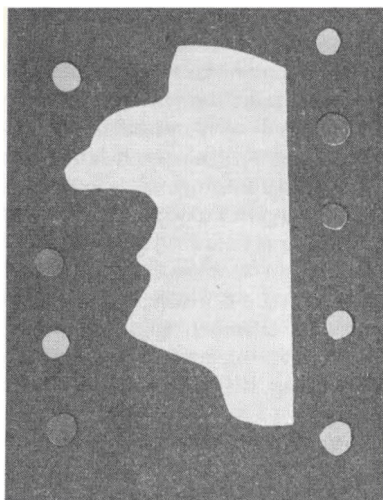
Från nu angivna utgångspunkter framstår vapenkonsten med sina fåtaliga, valörbestämda tinkturer närmast som en renodling av det högmedeltida måleriets principer, en renodling som för heraldikens vidkommande ter sig motiverad och som hos en alltmer konstförståndig publik bör kunna påräkna förståelse och intresse med tanke på dess påtagliga överensstämmelser med det moderna måleriet.

Det mest påfallande draget i modernt måleri är väl de lysande färgernas återkomst. Detta drag återfinnes renodlat hos neoplasticismen, som även har ytmässigheten på sitt program. En strävan hos denna konstriktning att begränsa antalet färger gör dess frändskap med heraldiken än mer påtaglig. Betecknande är att neoplasticismens företrädare visat ett intensivt intresse för färgproblemen och kämpat för sina åsikter både med penna och pensel.

Riktningens grundare Piet Mondrian framhåller, att dess främsta uttrycksmedel är »die reine und bestimmte Farbe, deren Flächen der Oberfläche des Bildes äquivalent bleiben, dass heisst: die Farbe bleibt flach in der Fläche. Sie wird nicht entsprechend den Modulationen der Form abgeschwächt» (Michel Seuphor: Piet Mondrian, 1957). Som de flesta av Mondrians teser skulle dessa även för en heraldiker bjudande ord ha förlorat på en översättning.

Av de många andra moderna målare, som arbetat med heraldisk färgverkan, skall uppmärksamheten här endast riktas på tre i sammanhanget markanta namn.

Auguste Herbin »när på 40-talet fram till ett starkt personligt nonfigurativt måleri, i vilket han med enbart plangeometrisk element, cirklar, trianglar, rektanglar i klara lysan-



2. »Monsieur Loyal» ur collage-samlingen  
»Jazz» av Henri Matisse  
(utg. år 1947).

de färger och rent svart och vitt organiserar ett rytmiskt form- och färgförlopp, på en gång lidelsefullt aktivt och heraldiskt klart och exakt» (Lexikon för konst), figur 1.

Henri Matisse har kanske utfört sina skönaste verk, när han med sax och färgade papper fördelade plana färgytor (figur 2).

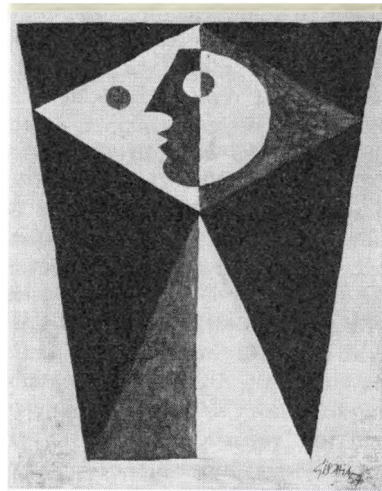
Leon Gischia har i oljemålningen »Ansikte» år 1957 använt sig av den i heraldiken så vanliga metoden med motsatta tinkturer (figur 3).

Vår heraldik befinner sig sålunda i den lyckliga situationen att i väsentliga avseenden vara i samklang med tidens konstnärliga strömningar. Hur väl heraldiska uppgifter ligger till för den moderne konstnären kan man för övrigt finna prov på. Otto G. Carlsson, som för bok- och manuskriptauktionen Pro Finlandia särskilt komponerade ett exlibris med särpräglad men dock traditionell lejonbild, utförde även ett par förslag till moderna bor-

gerliga vapen. De äro fogade till Johan Klebergs uppsats »Heraldik« i volymen Måleri i Hantverkets bok (Stockholm 1934, färgplansch mot s. 430). Atminstone det ena är neoplasticistiskt rätttroget (figur 4). I en recension i Svenska Exlibrisföreningens årsbok 1943 har jag återgivit ett vapenexlibris, skuret i trä av Claude Jeanneret, mest känd för sin moderna arkitektur under namnet Le Corbusier (figur 5). Ett ytterligare exempel, som det må tillåtas mig att nämna, är Lennart Rodhes omslag till min bok »Heraldisk spegel«.

Nutidsheraldiken har förvisso ett enastående tillfälle att göra klart att den icke önskar dväljas i det kulturhistoriska kuriosakabinettet utan vill intaga sin plats i det levande livet. Hur har den då förvaltats sitt pund?

De gjorda framstegen äro betydande. Medeltiden är numera den stora epok, mot vilken alla rikta sina blickar. — Det bör till äventyrs påpekas, att medeltidens heraldik icke är framstående bara därför att den tillkommit under denna tid. Det är givet att under heraldikens åttahundraåriga historia det även under perioder av hög heraldisk konstutveckling kan framletas exempel på manér, som arbetat med lättvunna effekter. Medeltidens heraldik är såsom redan antytts framstående därför att under sagda period i sig logiskt uppbyggda principer tillämpats i större utsträckning än vad eljest varit fallet. Dessa principer gäller det att utkristallisera, ty de äro allmängiltiga och konstituera en självständig heraldisk konstart. — Enighet råder vidare om att figurerna skola väl utfylla fälten och att perspektivisk ritning samt naturalistiskt återgivande icke skola förekomma. Färglagarna, som så ypperligt behandlats av Hallvard Trætteberg i Meddelanden från Riksheraldi-



3. »Ansikte», oljemålning av Léon Gischia år 1957.

kerämbetet VIII (1938), betraktas som sakrosankta. Inför en sådan översvalande heraldisk bekännelse trohet frågar man sig varför resultaten ändock så ofta äro så nedslående. Det är trots allt icke svårt att påträffa de rännilar, som underminera skyddsvallarna. Schatteringar, glansdagar och skuggor åstadkomma för ytmässigheten förödande reliefverkan samt uppluckring av bilden. Därmed är också vägen fri för naturalismens återkomst. Det har icke lyckats den heraldiska färgteorien att tillfredsställande dämna upp dessa felkällor. Anledningen torde vara deras sekundära natur. De förekomma egentligen icke på det teoretiska planet utan ge sig tillkänna först i den praktiska tillämpningen.

Det senast anförda må belysas med ett par jämförande exempel. Som sådana kunna lämpligen tagas de vapenböcker, som utgivits av Kaffe Hag AB. Motpolerna i dessa serier ifråga om framställningssätt bilda »Deutsche Ortswappen« av professor Otto Hupp

och »Die Wappen der Schweiz» av Paul Ganz. De schweiziska vapnen visa i sin väl genomförda ytmässighet en klar och modern skepnad. Även sådana sköldemärken, som förvisso icke äro förebildliga ur kompositionens synpunkt, göra tack vare framställningssättet ett vapenmässigt intryck. De tyska vapnen lämna däremot exempel på vart ett utförande bär hän, som i sig innesluter alla de ovan påtalade konstgreppen. Resultatet har vid de allmänna bilderna ofta lett till ett rent genremåleri.

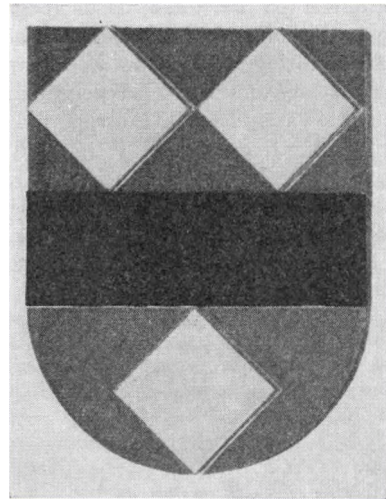
Otto Hupp hämtade sin inspiration i den utgående medeltiden och senrenässansen, perioder, då uppfattningen om färglagarna hunnit bli en annan och ett plastiskt betraktelsesätt var förhärskande. Hupps förtjänster om heraldiken äro obestridliga, men det är uppenbart, att han ifråga om färgsättning varit starkt beroende av sistnämnda tidsperioder. Det är därför knappast förvånande, att han icke bidragit till den heraldiska stilens förnyelse.

Alltifrån tillkomsten av riksarkivets heraldiska sektion och statens heraldiska nämnd år 1953 har den officiella heraldiken verkat för ett framställningssätt, som i lika mån tager hänsyn till vapenkonstens egenart och tillgodogör sig den moderna konstens uttrycksmedel — med andra ord ett framställningssätt, som syftar till färgens supremati och i konsekvens därmed till en förenkling av formen och ett avlägsnande av allt, som kan motverka ytmässigheten.

Den förste att observera de nya signalerna var Ulf Hård af Segerstad i Svenska Dagbladet. I en anmälan den 20 februari 1955 under rubriken »Medeltida heraldik och speedwaystjärnor» redogjorde han för den då pågående utställningen »Sörmländsk heraldik»

på Nyköpingshus. Han konstaterade och »Die Wappen der Schweiz» av Paulningsintresserade fanns speciell anledning att lägga märke till den strävan efter principiell renodling av symbolerna, som var karakteristisk för de moderna heraldikernas synsätt. Han framhöll även, att den heraldiska myndigheten ofta nog stötte på svårigheter, när det gällde att övertyga en beställare om den rena, enkla heraldikens företräden framför mer insmickrande, yviga och plastiskt tänkta vapen. Den kortfattade redogörelse han därefter lämnade för den moderna heraldiska formgivningens i vårt land blev den första i tryck.

År 1958 redogjorde jag mer ingående för de tillämpade principerna i en uppsats om »Häradsvapen inom Skaraborgs län». Denna uppsats har sedan omtryckts i »Heraldisk spegel». Det bereder mig givetvis en stor tillfredsställelse, att den ärade redaktören för denna tidskrift i sin recension utsäger,



4. Förslag av Otto C. Carlsund till modernt borgerligt vapen med fält av guld, svart bjälke och röda rutor.

att uppsatsen visstnog icke innehåller »andet, end hvad de fleste heraldisk interesserede vil give forfatteren med-



5. Vapenexlibris, skuret i trä av Claude Jeanneret (Le Corbusier).

hold i» (HT II:11/54). Jag är också ganska säker på att han har rätt. »La vérité est en marche». Men uppfattningen att jag skulle ha slagit in öppna dörrar på den tiden, då det begav sig – år 1958 – är felaktig. Ingen bör från historiografisk synpunkt försumma att taga del av Arvid Berghmans inlägg »Västsvenska häradsvapen. Ett program och en kritik» i Göteborgs-Posten den 22 maj 1959 och »Un héraldiste réformateur» i Archivum Heraldicum 1960.

Då riksarkivets heraldiska sektion tillryggalagt sitt första decennium ansåg jag, att de vunna resultaten och

de framtida ambitionerna icke bättre kunde redovisas än genom en utställning av ett antal under perioden utförda vapen med demonstrationens tyngdpunkt förlagd på den konstnärliga aspekten och icke – såsom dittills varit brukligt vid heraldiska exposéer i vårt land – på den historiska. Syftet var att presentera heraldiken som part i arbetet för en modern formgivning. Som självfallet forum framstod då Skandiaförsäkringars skyltfönster vid Västerlånggatan och Mynttorget, där Carl Appelgren under årens lopp lämnat så övertygande prov på att under många former trivs det sköna. Någon redogörelse för utställningen behöver här icke lämnas. Den har ägnats en bildsida i minnesboken »Skandias fönster» (Stockholm 1965), redigerad av Åke H. Huldt, Konstfackskolans rektor, och presenterats av Hans Schlyter för denna tidskrifts läsekrets (HT II:11/31). Vidare har tidskriften Forms redaktör Lars Lindkvist under rubriken »Förnyad heraldik» uppmärksammat utställningen och dess syften (1964:10).

I ett kommande avsnitt skall jag visa prov på vapen, utförda av riksarkivets heraldiska sektion. I denna inledande översikt har jag särskilt velat framliålla att det icke är tillräckligt för heraldiken att vördnadsfullt vända tillbaka till högmedeltiden; den måste även leva med i nutiden, om det skall kunna bli tal om en verklig förnyelse av uttrycksmedlen.



[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

## Supplement og kritik

### *Gera - en forklaring*

I sin intressanta studie »Navn efter våben» i HT 13, s. 117, kommenterar Sven Tito Achen den dansk-skånska adliga ätten Gere's namn: »hvad det nu må betyde». Då vi ju hava att göra med ett »talande» vapen (i den mån man nu kan använda detta uttryck, när vapnet — och ej namnet — är det primära) finnes förklaringen i vapnet: »ved en opstående hvid spids delt af sort og rødt» (Nyt dansk adelslexikon). Denna heraldiska figur kallas just »gera» eller »gere» (av fornsvenska *gere*, kilformigt stycke tyg, motsvarande isländska *geiri*, kil), i äldre tysk heraldik *Gern* (Grandjean).

Samma vapen fördes av de troligen ifrån Skåne härstammande svenska friherrliga (år 1561) ätterna Gera till Björkvik resp. Allonö, och i dessas vapenbeskrivning få vi en liknande förklaring av nämnda term: »En rød eller blå sköld med spets af guld eller silfver nedifrån, bred vid basen (*giron*, enligt franska heraldiken, hvaraf släkten möjligen fått sitt namn)» (Schlegel & Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å Ridarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor, Stockholm 1875, s. 83).

L. P-n

### *Symbolik og moderne heraldik*

Heraldisk Tidsskrift II, hefte 11, side 33-42, bragte en artikkel av forhenværende *Garter King of Arms, Sir George Bellew*, med titel »Heraldik i vor Tid». Som det fremheves redaksjonelt i tidsskriftet, er artikkelens innhold bestemt av engelske forhold. Det er da heller ikke så meget selve artikkelen, som de ledsagende våbenavbildninger, jeg her vil tale om. Jeg formoder at de er valgt fordi de kan ansees for representative for engelsk heraldik. Samtidig må det være tillatt å vurdere dem under en almindelig heraldisk synsvinkel.

Hvor fremragende nevnte våbenavbildninger er for en teknisk betraktning, fore-

kommer flere av dem mig allikevel ved sin oppbygning og sin symbolikk å måtte virke skremmende på enhver, som ut fra helt almindelige forutsetninger vil nærme sig heraldikken. De kan lett gi det feilaktige inntrykk, at heraldik bare kan være et passende tidsfordriv for barnlige sjeler. Og det bør motarbeides.

På side 39 ser vi det våben, som er blitt tildelt den britiske atomenergikommisjon. Skjoldet — bestrødd med kuler (i engelsk heraldik kalt rundinger og i segl fremstillet som flate skiver), og med en spiss syv ganger tverrdelt av siksaklinjer — »hevdes av atomforskere klart å anskueliggjøre en atomspaltning». Vi tør formode at det her dreier sig om atomforskere uten synderlig kjennskap til heraldikken. I betraktning av at våbenet formodentlig er komponert av heraldikere uten synderlig kjennskap til atomfysikken, blir dette lykkelige resultat jo så meget mer forbausende. Skjoldholdere er to sjeldne fabeldyr — »som man nesten intet vet om — derfor blev de funnet passende». Vi savner dyrets navn, men skal ikke opholde oss ved det, derimot gå videre og efter strengt logiske linjer redusere formelen under illustrasjonen til det følgende: »Et våben som klart anskueliggjør noget, som man nesten intet vet om.» Og så, for å konkludere: Det sier sig selv at når man, som her, bruker heraldikkens klassiske møbler til å illustrere en atomspaltning, blir resultatet hverken videnskap eller heraldik, men noget som faller ubehjelpelig mellem to stoler.

Vi vender oss dernest til våbenet på side 40 som er tildelt *The Institute of Mechanical Engineers*. Skjoldmerket forestiller »en måleplasser som måler en stål-bjelkes diameter», og skal stå for »presisjon». Uhellet vil at merket er praktisk talt identisk med det vanlige dreieremblem (beskrevet av S.T.A. i HT I, nr. 2, s. 86-87). Men det er våbenets skjoldholdere, som fremfor noget tiltrekker sig vår oppmerksomhet, — Arkimedes, »der står for planlegning», og Vulkan, »som re-

presenterer håndverksmessig kvalitet«. Hvilket er en symbolik, som i høi grad underverdner Arkimedes' åndshistoriske betydning og trivialiserer Vulkans plass i mytologien. (For øvrig, hvis man velger å innføre oldtidens skikkelser i moderne heraldik, får man holde sig til oldtidens rangordning, hvilket vil si at Vulkan, til tross for Arkimedes' geni, som en guddom må tilkomme den første plass av de to.)

Ellers er det tydelig at hverken Arkimedes eller Vulkan har en anelse om, at de her har en funksjon som skjoldholdere. Vulkan lener sig inn til skjoldets bakside og synes å støtte albuen mot hjelmen, idet han inntar en stilling, som kan virke nonchalant, men sikkert kun tar sikte på å skjule at han er halt — hvilket har lyktes kunstneren fortrinlig. Arkimedes sitter på et eller annet bak skjoldet, hviler hånden på skjoldkanten og haken mot den, hensunken i ettertanke over de sirkler, han har tegnet i sandet. Hvad begge figurer angår, kunde både skjold og hjelm ha vært fjernet og erstattet med f. eks. et klippestykke, — og vi hadde bedre sett hvad vi hadde for oss, nemlig en allegori som vanlig på 1700-tallet i tidens mest søtladne stil.

Betrakter vi sammenligningsvis det våben på side 41 som tilhører *Australia and New Zealand Bank Ltd.*, ser vi to skjoldholdere, som virkelig vet hvad de gjør. I dette våben er komposisjonen så fast, at den ikke gir anledning til forstyrrende digresjoner, mens skjoldholderne uheraldiske naturalisme i *The Institute of Mechanical Engineers'* våben får oss til å frykte for at kulen på hjelmen skal trille ned i hodet på den inretanende Arkimedes, og rive hesten med sig i fallet. Hvad ellers hesten angår, er dens balanseakt imponerende, dens symbolik derimot tvilsom, hvilket vi skal komme tilbake til i en senere forbindelse.

Vi skal her bare tilføie, at når kunstneren-heraldikeren allikevel ikke har formastet sig til å la Arkimedes og Vulkan gå helhjertet inn for oppgaven å holde *The Institute of Mechanical Engineers'* skjold, er grunnen tydeligvis nettopp den.

Han har følt at det vilde være et for stivt stykke. Det vilde være blitt den reneste karikatur. Konklusjonen gir sig da selv.

På side 37 finner vi et våben, som er blitt tildelt *The British Antique Dealers Association*. Skjoldmerket er en krone, den som i heraldikken kalles en «antikkrone». I heraldikken er den yngre enn andre, mer vanlige kronetyper. Sitt navn har den vel fått fordi man antok at den var karakteristisk for antikken, den gresk-romerske oldtid. Da ordet «antik» i sammensetningen «antikvitetshandler» har fått en vesentlig utvidet betydning, og da nevnte krone bare er utilstrekkelig karakterisert ved sitt navn, blir det av symbolikken ikke annet enn ordlikheten tilbake. Hvordan man videre vil stille sig til våbenets to rebusartede skjoldholdere, får være en smaksak. Her er det hjelmerket, som først og fremst fortjener å omtales.

Det beskrives som en buste av «den berømte kunsthåndverker» Benvenuto Cellini. Berømt kunsthåndverker? Hvilken kunstner var dengang ikke håndverker, hvilken håndverker ikke kunstner? Benvenuto Cellini var kunstner, mer presist gullsmed og billedhugger, og er nu ikke mindre berømt som memoireforfatter. Men hvad har denne italienske renessanseskikkelse med den britiske antikvitetshandlerforening å gjøre? Skulde forklaringen være at nevnte buste kan tenkes å være av patineret gips, altså en «antikvitete» av tvilsom verdi? Jeg vet det ikke.

Men hvorom allting er, portrettkunst hører ikke hjemme i heraldikken, ikke portrettbuster som hjelmerker, ikke malte portretter som skjoldmerker. Det finnes tusener på tusener av mere eller mindre kjente historiske personer, hvis trekk er bevaret i portretter eller buster; skulde heraldikken åpne sine porter for slikt som merker, vilde man komme op i det rene uføre, og den regel, at en kyn-dig heraldiker skal kunne tegne et våben på grunnlag av en våbenbeskrivelse alene, vilde måtte oppgis. Anderledes stiller det sig selvfølgelig med slike historiske per-

soner, som kjennes ved sine attributer. De må få beholde den beskjedne plass i våbenkunsten som de har.

Det neste våben, som fortjener omtale, finnes på side 35 og tilhører feltmarskalk *Sir William Slim*. Skjoldholderne her skal være to soldater fra avdelinger, som har stått under Slims kommando.

Vi kjenner forholdene i gammel tid, da ridderen førte sitt personlige våben i felten, og det var under hans banner at hans undergivne samlet sig og stod vakt. Enda til for et par hundrede år siden hadde militære avdelinger navn etter sine chefer, oberster kunde hverve sine egne regimenter, og patrioter reise frikorps til sitt fedrelands tjeneste og utruste dem på egen bekostning. På bakgrunn av det forhold militære chefer dengang fremdeles stod i til sine undergivne, kunde det være naturlig om en og annen av dem blev tildelt retten til som skjoldholder å føre de under hans kommando stående soldater eller frikorpsmenn med deres tilhørende antrekk eller uniformer. I HT 1/5 side 193—196 har Ole Gripenberg redegjort for et par slike tilfelle fra Finnland og Sverige.

Men forholdene er idag andre. I Norge og formodentlig i de andre skandinaviske land har militære befalingsmenn således ikke adgang til å pålegge sine underordnede å utføre noget privat arbeide for sig. Men heller ikke i England kan jeg tenke mig at de har det. En soldat bør da ikke avbildes som utførende et slikt arbeide. *Sir William Slims* skjoldholderne svarer ikke lenger til en realitet, men er en tankeløs gjentakelse av noget, som engang hadde sin gyldighet, men idag ikke har det. Moralens er at man i en tidsmessig heraldik ikke bør benytte en symbolik, som er hentet ut fra en ikke lenger bestående orden.

På side 34 ser vi det våben, som er blitt tildelt *Lord Rootes*, en førende mann innen den britiske automobilindustri. *Rootes'* familie har tidligere ført våben; det nye vi da finner i hans våben som *peer*, er skjoldholderne, to hester — to hester symboliserende hestekrefter, med lenker om halsen symboliserende at de

samme er lagt i lenker, og i lenkene hjul symboliserende transport.

Den lenkede hest på hjelmen i *The Institute of Mechanical Engineers'* før omtalte våben var gitt samme symbolske betydning som hestene her.

Da *hestekraft* som en konvensjonell måleenhet for mekanisk energi ikke har noget egentlig med *hest* å gjøre, må man si at symbolikken her i beste fall er fullkomment banal. Vi tenker på alt hvad hesten står for i menneskehetens historie. Ser vi bildet av en hest, vekkes straks vår interesse og sympati takket være utallige assosiasjoner, som vi ikke til enhver tid behøver å gjøre oss bevisst. Men hører vi så at hesten i dette spesielle tilfelle symboliserer «*hestekraft*», virker det straks lammende på vår fantasi.

Tar vi videre i betraktning at det er *Lord Rootes'* og andres behjulede hestekrefter i form av automobiler for person- og lastebefordring, traktorer o.s.v., som har jaget hesten bort fra våre landveier, gjort den til et særsyn i våre byer, på det nærmeste overflødiggjort den i landbruket og avskaffet den i militærvesenet, kort sagt, at automobilen har uttrydd hesten av vårt daglige liv, må vi si at symbolikken i dette tilfelle ikke bare er banal, men i bunn og grunn forløiet.

Her skal selvfølgelig intet være sagt mot automobilen og for sig — men bare mot en heraldik, som velger hesten som det mest velegnede symbol for en mann i hans egenskap av førende skikkelse innen automobilindustrien. Det sier sig selv at *Lord Rootes* som skjoldholder da heller burde ha fått en personbil og en lastebil med adgang til, til enhver tid, å skifte dem ut med årets modell.

Man taler om heraldikkens forfallstid og betrakter den som i det vesentlige tilbaketrukket med forrige århundrede. Det kan være riktig nok hvad angår den heraldiske form. Men når det gjelder innholdet, har forfallet fortsatt, og nye lavmål er nådd. Hvilket skulde fremgå av den her omtalte artikkel «*Heraldik i vor Tid*». En slik omgang med symboler så man aldri nogengang tidligere i heraldikkens historie.

*Hans Krag.*

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

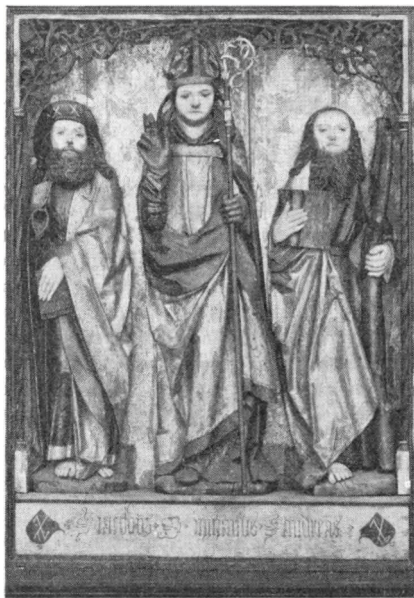
[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

# Bomærket på den skotske altertavle fra Helsingør

Af Allan Tønnesen

**I** NATIONALMUSEETS middelaldersamling findes en firfløjet sidealtertavle, som vistnok er forholdsvis velkendt; det er nemlig den, man tyr til, når der behøves et billede af middelalderens spedalske. Men herudover knytter der sig flere interessante forhold til den<sup>1)</sup>.

Den er fra o. 1500–25 og stammer fra S. Olai kirke i Helsingør, hvor den hørte til alteret for S. Andreas og S. Ninian, der sammen med Jacob d. æ.



1. Midtskabet i den skotske altertavle fra o. 1500–25. Inskriptionen forneden — S. Iacobus, S. Ninianus, S. Andreas — flankeres af to bomærkeskjolde, som sikkert repræsenterer tavlens hidtil ukendte gaver, se figur 2. Fot. Nationalmuseet.

ses som udskårne figurer i tavlens midtskab (se figur 1). De malede sidefløje skildrer S. Ninians legende, og dette i forbindelse med denne helgens størrelse og centrale placering i midtskabet viser, at han er hovedpersonen. Denne S. Ninian<sup>2)</sup> dyrkedes som Skotlands apostel og var overordentlig populær blandt skotter, men praktisk talt ukendt andetsteds. Når man en sjælden gang træffer ham i det øvrige Europa, kan man roligt tage det som et vidnesbyrd om, at der på det pågældende sted har været en koloni af skotter.

I Danmark optræder S. Ninian to steder; der var for det første et alter til hans ære i Frue kirke i København oprettet af det herværende S. Ninians gilde, og dernæst den omtalte altertavle fra S. Olai kirke i Helsingør, der forøvrigt er den eneste eksisterende af de middelalderlige altertavler for S. Ninian på det europæiske fastland.

Efter hvad der ovenfor er sagt, skulle det på forhånd være givet, at det er en eller flere skotter, der har stiftet dette alter. Dette er allerede noget mere end man ellers ved om stiftelsen af middelalderlige katolske altre, men det ser ud til, at man kan komme endnu videre i dette tilfælde. Midtskabets sokkel er nemlig foruden med de tre helgennavne forsynet med to ens, malede bomærkeskjolde, og forekomsten af sådanne bomærker betegner normalt altertavlens gaver. Bomærkeforskningens grundlægger C. G. Homeyer giver flere eksempler herpå<sup>3)</sup>. Problemet bliver altså at iden-



2. Detail af figur 1: det ene af de to ens, valedede bomærkevåbener. Det fremgår af denne artikel, at det antagelig tilhører borgmester David Thomessøn.

tificere bomærket, men som så ofte lader dette sig ikke gøre ved en direkte sammenligning med segl eller lignende, da bomærket ikke forekommer på de bevarede samtidige dokumenter fra Helsingør (se figur 2).

Det er indlysende, at giveren må høre til blandt de velhavende borgere i Helsingør, og dette forhold skulle gøre en indkredsning mulig. Langt de fleste medlemmer af skottekolonierne i de europæiske byer var nemlig småkårsfolk, hovedsagelig håndværkere og kræmmere, og kun nogle få nåede op til samfundets top<sup>4</sup>). I denne forbindelse er det nærliggende at rette opmærksomheden mod familien *Leyell*, der er af skotsk oprindelse og absolut dominerende i byen gennem hele 1500-tallet, idet Sander og Frederik Leyell, far og søn, efter hinanden i en årrække var såvel borgmestre som toldere<sup>5</sup>). Det viser sig da også, at det er denne vej, man skal gå; ifølge et kgl. åbent brev dateret i Nyborg 19. juni 1558 skal der altid holdes en sygeseng i hospitalet i Helsingør til en trængende skotsk person, hvis en sådan

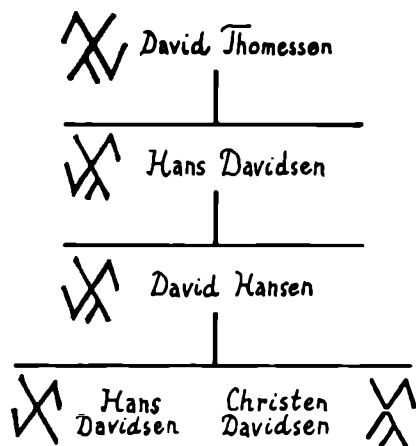
findes, »da Sander Leyel, tolder sammesteds, har berettet, at hans og hans hustrus forældre og andre, som er født i Skotland, har stiftet noget gods til et alter dér i sognekirken, men tjenesten til samme alter er nu nedlagt til Vort hospital i Helsingør . . . »<sup>6</sup>).

Det er dette brev, der har fået den skotske arkitekt George Hay<sup>7</sup>) til i en iøvrigt fortjenstfuld artikel at forsøge en opløsning af bomærket i de latinske bogstaver *N* og *L* »for, say, a *Ninian Lyall*«, et helt frit opfundet navn. Bomærket er dog af den almindelige Andreaskors-type, og de initialbomærker, som Hay øjensynlig har i tankerne, hører en senere tid til.

Da vi imidlertid ikke kender Sander Leyells forældre, er det rimeligt at prøve den anden mulighed: hans hustrus. Hendes navn er *Eline Davidsdatter*, og heldigvis kender vi også hendes far, der bærer det skotskklingende navn *David Thomessøn* og nævnes som borgmester 1521<sup>8</sup>). Han kan desuden på anden vis bringes i forbindelse med S. Ninian-alteret; ved to



3. Rådmand og tolder David Hansens bomærkeskjold på epitafiet over ham i S. Olai kirke, o. 1599. Feltet vistnok rødt, figurene guld. David Hansen var sønnesøn af David Thomessøn. Tegninger af S. T. Achen.



4. Bomærker for fire, eller i alle fald tre, generationer af Helsingør-borgere.

Øverst bomærket på skotternes altertavle, antagelig tilhørende borgmester David Thomessøn. Begyndelsen af 1500-tallet. Dernæst bomærket for dennes søn, rådmænd Hans Davidsen. På hans segl 3/2 1541, Landsarkivet for Sjælland, Helsingør bys breve på papir.

Nr. tre: bomærke for rådmænd og tolder David Hansen. På hans epitaf i S. Olai kirke. Slutningen af 1500-tallet.

De to nederste bomærker for sidstnævntes sønner, rådmænd Hans Davidsen, på segl 15/12 1595, og borgmester Christen Davidsen, på segl 14/3 1608, begge segl i Rigsarkivet, Købstæders arkiv.

lejligheder, 24. november 1511 og 7. februar 1513, optræder han i retslige dokumenter<sup>8)</sup> på alterets vegne som forvalter af de ejendomme, der skødes til det.

Og ikke nok hermed; David Thomessøns efterkommere, der i rigdom og betydning i byen kun står tilbage for deres slægtninge Leyell'erne, fører bomærker, der påfaldende minder om

det på altertavlen (se figur 4). Sønnen rådmænd *Hans Davidsen* (død o. 1556) har som bomærke en spejlvendt udgave heraf. Samme mærke føres af næste generation, rådmænd og tolder *David Hansen* (død 1599), (se figur 3), og endelig har dennes to sønner, rådmænd *Hans Davidsen* (død 1609) og borgmester *Christen Davidsen* (skifte 1659), meget beslægtede bomærker.

Erindrer man sig nu den udbredte foreteelse, at sønnen ofte overtager faderens bomærke med få eller ingen ændringer, lades der ikke megen tvivl tilbage om, at David Thomessøn er altertavlens donator, og at dens bomærke tilhører ham.

Noter

- 1) Den er for nylig blevet udførligt beskrevet i »Danmarks kirker. Frederiksborg amt«, 1964, p. 131-140.
- 2) Se Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark, København 1909, p. 41.
- 3) C. G. Homeyer: Die Haus- und Hofmarken, Berlin 1870, p. 231 f.
- 4) Se fx. Th. A. Fischer: The Scots in Germany, Edinburgh 1902, m. fl. værker af samme forfatter.
- 5) Se P. V. Jacobsen: Bidrag til Danmarks personal- og tidshistorie i det 16. århundrede. Historisk tidsskrift I. rk. V. p. 448 f. København 1844.
- 6) Kancelliets brevbøger 1556-1560, p. 185.
- 7) George Hay: A Scottish Altarpiece in Copenhagen. The Innes Review. Vol. 7. No. 1. 1956.
- 8) For denne og de følgende familieforbindinger henvises til V. Hostrup Schultz: Helsingørs embeds- og bestillingsmænd. København 1906.
- 9) Trykt i Årsberetninger fra Gchejme-arkivet IV. Tillæg p. 7-8.



[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

# En middelalderlig våbenfrise i København

Ved *Sven Tito Achen*

**I** VINGÅRDSSTRÆDE i København, mellem nr. 4 og 6, ligger der en gråpudset bygning, som ikke i det ydre skiller sig ud fra sine omgivelser. Huset tilhører stormagasinet *Magasin du Nord*, der anvender det til lager og værksted.

I sin nuværende skikkelse går bygningen tilbage til o. 1770–80, da den skotskfødte storkøbmand John Brown satte to etager på det gamle hus, han ca. tyve år før havde købt af grevinde Ide Margrethe Reventlows arvinger. Men dette, tidligere hus var meget ældre. Det havde hvælvede, middelalderlige kældre, rester, mente man, af kong Hans' vingård, som havde givet strædet navn. Hans regerede over Danmark og Norge 1481-1513, og over Sverige — hvor han kaldes Johan 2. — 1497-1501.

Husets historie går imidlertid endnu langt længere tilbage. Dette fremgik klart, da *Magasin du Nord* i 1938 og igen 1942–43 lod bygningshistorikere se nærmere på det. Resultatet af deres undersøgelser foreligger i et værk af *Hans Henrik Engqvist*, »Kong Hans' vingård. En københavnsk gårds historie gennem syv hundrede år«, udsendt 1951. Medmindre andet bemærkes, bygger oplysningerne i nærværende artikel på denne bog eller på supplerende materiale som dens forfatter med sjælden elskværdighed har stillet til rådighed. Billederne er reproduceret efter bogen.

I Københavns østlige udkant lå fra 1100-tallets slutning en gård som hed *Østergård*. Muligvis er den opført af Absalon (død 1201), det kan ikke afgøres, men i alle fald var de første

dokumenterede ejere af gården hans efterfølgere på bispestolen i Roskilde. Formodentlig i 1416 kom gården i kong Erik af Pommerns besiddelse, da han inddrog København under kronen, men senere, måske under Christian 1., må den være overdraget til Benedikt van Ahlefeldt, som nemlig i 1496 solgte den til kong Hans. I de følgende år var bygningen kgl. vingård samt møntsted, men i 1529 skænkedes den af Frederik 1. til Johan Rantzau, og derefter var den i flere forskellige adelsslægters eje, indtil John Brown købte den i 1757. I 1500- og 1600-tallet blev den gamle gård flere gange ombygget, men hvad der især interesserer os her, er den store ombygning eller snarere nyopførelse, som fandt sted i 1400-tallet.

Hvad enten bygherren har været Erik af Pommern (konge indtil 1439), Christoffer af Bayern (1440–48) eller Christian 1. (1448–81) — Benedikt van Ahlefeldt var det næppe — opførtes der omkring århundredets midte, ifølge Engqvist snarere før 1450 end efter, på den gamle Østergårds grund en ny bygning, som efter datidens forhold har været imponerende (se figur A). Underetagen var hvælvet, medens hovedetagen rimeligvis har haft bjælkeloft. Hver etage bestod, eller rettere sagt: *består*, af tre rum, to omtrent kvadratiske, mod syd og midti, og et mindre, i den nordlige ende. Den primære adgang til hovedetagen var gennem dette mindre rum, ad den udvendige trappe. Fra dette forrum kom man ind i midtrummet, og fra dette igen til det sydligste rum, fra hvis til sydlvendte vinduer man sikkert har

kunnet se ud over Amager og Sundet.

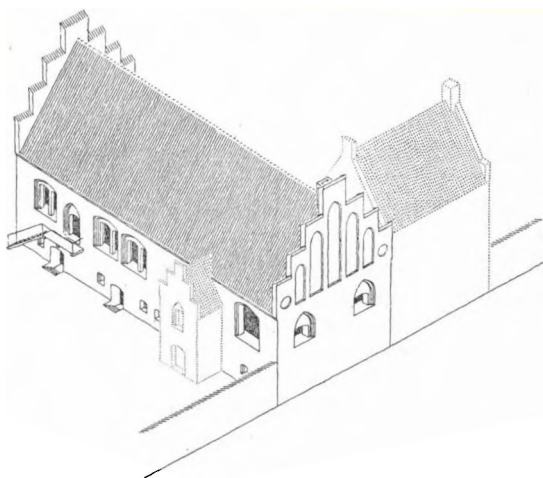
Nu kommer vi til heraldikken. Under arbejdet i hovedetagens midtrum i 1940'erne opdagede bygningshistorikerne under det nuværende puds rester af en kalkmalet vægdekoration, som ved nærmere undersøgelse viste sig at bestå af *en dobbelt våbenfrise*, kombineret med malede draperier (se figur B). Frisen går hele rummet rundt; med fradrag af den plads som optages af vinduer og døre, må den i alt have omfattet  $2 \times \text{ca. } 75 = \text{ca. } 150$  våbenskjolde. Alle de skjolde man fandt rester af i underste række var kompletteret med skjoldemærke og hjelm, hvorimod de bevarede skjolde i øverste række for størstedelens vedkommende var tomme. I alt mener Engqvist, at mellem 90 og 100 af frisen skjolde har været udfyldt. Af disse er der bevaret brudstykker af 15. Også de små skjolde mellem selve frisen og draperiet synes at have været tomme. Derimod sidder der på den nordre tværvæg to symmetriske skjolde over frisen, helt oppe under loftet (dem vender vi tilbage til).

»Hvad betyder nu disse skjoldefri-

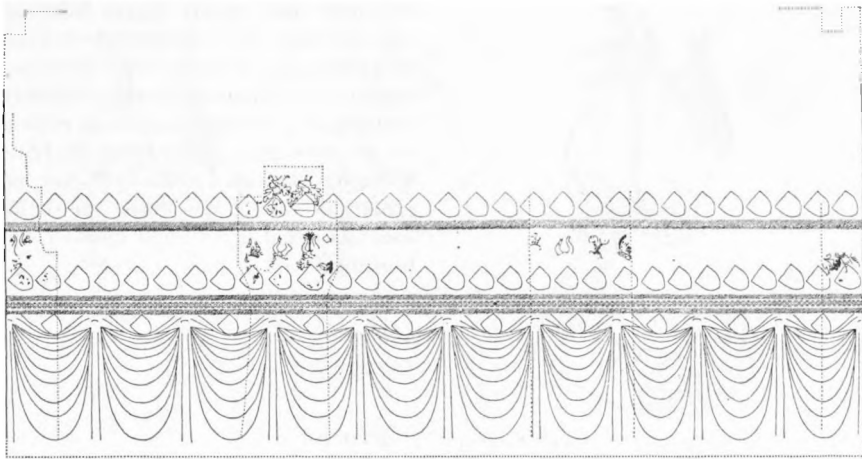
ser? Hvad er det for en kreds af mænd, hvis våbner har prydet væggene, og hvad har de foretaget sig i Østergårdens store hus? Det er spørgsmål, man uvægerligt må stille sig; thi formålet kan i alle tilfælde ikke alene have været at dekorere rummet på en festlig måde.«

»Man kunne tænke sig, at våbnerne var malet til minde om et vigtigt møde eller en større festlighed. Eller et broderskab kan muligvis have holdt til i bygningen. Den iagttagelse, at kun temmelig få skjolde i øverste række er udfyldt, og ydermere, at disse ikke synes at være gjort af samme hånd som den nederste række, tyder nok nærmest på den sidste mulighed, da der jo fra tid til anden blev optaget nye medlemmer i et broderskab.«

For at få disse spørgsmål besvaret overgiver Engqvist i sin bog ordet til museumsinspektør Chr. Axel Jensen (som døde i 1952). I det følgende vil uddrag af Jensens konklusioner blive suppleret med hvad Jan Raneke i Lomma har kunnet sige om de samme våbenrester.



A. Forsøg på rekonstruktion af Østergård o. 1450, set fra sydvest. Bygningen er 27.5 m lang og 10.7 m bred. Prikkede linjer (de to sidebygninger) angiver, at rekonstruktionen er usikker.



B. Forsøg på rekonstruktion af vægdekorationen på midtrumets østmur. Væggen er godt 9 meter lang, og højden fra gulvet til øverste frises overkant er ca. 3,3 meter.

### Stilmæssig datering

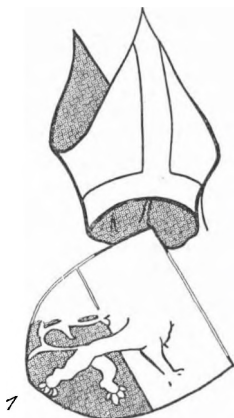
*Chr. Axel Jensen:* Skjoldformen med de lige sider og den spidsbuede underkant ligesom turnerhjelmene og hjelmbladene viser klart, at våbenfrisen er malet i første halvdel af 1400'erne, i al fald ikke senere end o. 1470, da de usymmetriske skjolde med turnersnit begyndte at dominere.

*Jan Raneke:* Den svagt spetsade underkanten på sköldarna ger vid handen att vapnen tillkommit inom tidsrummet 1400–1460. Hjälms och hjälm-täckens medverkar naturligtvis till denna slutsats. Bergshammar-armorialen med tillkomst c. 1460 visar övergångsformer mellan spetsad och rundad sköld. På rent stilmässiga grunder kan vi nog draga tidsgränsen hitåt i tiden ännu snävare, eller till c. 1455. Helt rundad underkant kan dock på nordiskt område i enstaka fall påvisas redan på 1430-talet. Rundningen är ett stildrag som har sina praktiska orsaker. Kvadreringen av kunga- och högadelsvapen, som slog igenom vid denna tid, krävde att skölden runda-

des nedtill för att man skulle få plats med vapenbilden. Detta har i sin tur varit stilbildande. Jämför ex.vis Kronborgsfrisen, som tidsbestämts till c. 1421–1429. Kungavapnet har rundad underdel, medan de omgivande adelsvapnens sköldar är svagt spetsade (se Heraldisk Tidsskrift nr 1 1960, s. 35).

### Våben nr. 1

*Jensen:* Skjoldmærket tilhører ikke nogen dansk biskop, men henviser til *Marcellus*, biskop af Skálholt i Island. Denne tyskløbte eventyrer, hvem det trods en meget broget ungdom mærkeligt nok var lykkedes 1448 at få paveleg udnævnelse til det ene af de islandske bispedømmer, kom til Danmark 1449–50. Her vandt han den unge kong Christian for sig, han fulgte ham på hans Norgestogt 1450, foretog måske endog kongekroningen i Nidaros og blev i al fald ved overtalelser og trusler valgt til ærkebiskop... Paven og kongen enedes (dog senere) om en værdigere kandidat til Norges ærkebispestol. Men trods alt mistede han



1. Friscens eneste bevarede våben på nordvæggen, og det eneste med bispehue. Øverste felt hvidt, nederste rødt; dyret hvidt.

ikke Skålholt bispedømme, hvor han i øvrigt aldrig satte sine fødder, og kongens gunst bevarede han en år-række... Han endte sine dage ved et skibsforslis under Sveriges kyst 1460.

Marcellus var ikke af adelig byrd, men blandt hans dokumentforfalskninger var også uægte adelsdiplomer, og da han var blevet valgt til ærkebiskop, anskaffede han sig et prælat-signet, hvori der som hans personlige mærke ses et skjold med en oprejst løve. Den ligner løven i det norske rigsvåben, men fører dog ikke økse!

*Raneke:* Marcellus var fødd c. 1400 i Nievern i Franken. Utnämnd biskop 1448. Var sannolikt i København c. 1456. Död 1460. Han var icke av adlig börd, skriver Jensen. Kan det bevisas? I Marcellus' födelsetrakt uppträdde vid denna tid släkten *Lowenstein*, som förde en av silver och rött delad sköld med ett lejon av motsatta tinkturer. Det finns även svenska vapen med denna bild, men om de förts av någon biskop är osäkert.

Men man får inte dra förhastade

slutsatser och tro att djuret behöver vara ett lejon. Det kan mycket väl vara en enhörning, då båda dessa djurs underdel vid denna tid kunde stiliseras ungefär lika. Då öppnar här sig genast en ny möjlighet! *Jens Pedersen (Enhörning)*, biskop i Oslo 1423, var av själländsk uradel och förde en sköld som var delad och belagd med en enhörning.

### Våben nr. 2

*Jensen:* ? *Raneke:* ?

### Våben nr. 3

*Jensen:* Våbnet førtes af danske slægter som Kirt, Krabbe af Østergård, Lykke, Roed, Sommer og Soop. Ingen af disse vides at have brugt kronet hjelm, der på denne tid sædvanligt synes at have været forbeholdt kongelige personer. Man kan gisne på Hr. Peder Lykke til Stadsgård, der var rigs-



2. Et af de tolv våbener på østmuren, som er delvis bevaret. Fra nederste række, yderst til venstre. Hornene er hvide.



3—4—5—6. Fra østmuren, nederste række. Feltet i våben nr. 3 er rødt, bjælken hvid, vinranken grøn. Vesselhornene er røde og hvide. I våben nr. 4 er ingen farver bevaret. Nr. 5's vesselhorn er røde, figuren imellem dem sort; hjelmklædet rødt og grønt. Af nr. 6, yderst til højre, er kun bevaret en fane fra hjelmtegnet.

råd under kong Erik af Pommern, deltog i indkaldelsen af kong Christoffer af Bayern, og blev ridder mellem 1440 og 1444; eller en af dennes sønner, enten Hr. Christoffer Lykke til Stadsgård, nævnt som ridder 1458, eller Niels Lykke, der nævnes første gang 1458.

*Raneke:* Den krönte hjälmen tyder på högt uppsatt person, på kungens länsman och ställföreträdare. Vem kan det väl vara om inte Jes (Jösse) Erikson Lykke (*Munk*), kungens ståthållare och fogde på Västerås slott. Känd tidigast 1405, död 1436. Flydde från Sverige till Danmark 1434. Återvände till Sverige 1436, då han blev gripen och halshuggen. Han vistades med all sannolikhet i Köbenhavn i åren 1434—1436 och hade säkerligen under denna tid starkt behov av gillesgemenskap. Hans vapen återfinnes även snidat på en av korstolarna i Västerås domkyrka och påminner starkt om det

här avbildade vapnet. Denne vidlyftige herre uppträdde säkerligen i krönt hjälm. Är det för djärvt att antaga att vapenfrisen målats någon gång under tiden 1434—1436?

#### *Våben nr. 4*

*Jensen:* Hjelmtegnet kan henvise til den mecklenborgske adelsmand Herman van Oertz til Ellinge, nævnt 1417 og 1421, der førte det samme tegn i skjoldet. Hjelmtegnet bruges også af den danske slægt Munk «med vinranke». Resterne af skjoldmærket synes dog ikke — så vidt man kan skønne — at hidrøre fra nogen af disse våben.

*Raneke:* Kan vara någon medlem av släkterna Gyldenstjerne, Falk i Skåne, Kalf I eller Munk, men naturligtvis även Oertz(en). Det är omöjligt att dra några säkra slutsatser av fragmenten, som dock inte talar emot Kalfs jungfruörn.

### Våben nr. 5

*Jensen:* Hjelmtegnet minder om det svenske Vasa-våben.

*Raneke:* Dette är säkerligen ett Vasa-vapen. Christiern Nilsson (Vase) var riksråd 1413, hövitsman på Viborg (i Finland) 1417. Han spelade en stor politisk roll under Erik av Pommern, som han var lojal mot. Hjälmprydnadens vippa avviker dock i hans sigill mot den här avbildade. Det gör däremot inte hans sonson Kertil Karlsons, vars vippa är helt lik. Före sin biskopstid, utnämnd 1459, studerade han bl. a. i Rostock och var således en farande sven. Död 1465.

### Våben nr. 6

*Jensen:* Af våbnet er kun levnet en rest af hjelmtegnet, der må have været flere faner.

*Raneke:* ?

### Våben nr. 7

*Jensen:* Utvivlsomt Hr. Eggert Frille, der 1441 modtog ridderslaget i Upp-

sala, 1442 første gang omtales som rigsråd og 1443 selvjerde blev tilsynsmand på Københavns slot. Som Christoffer af Bayerns og senere Christian I.s højt betroede mand virkede han som kammermester (finansminister) til 1455 og var desuden 1451–54 befalingsmand på Københavns slot . . .

Da hans datter Ermegård 1455 havde ægtet Filip Axelsen Thott, løsnedes hans nære forhold til regeringen, men han beholdt dog sin plads i rådet . . . Først ved Axelsønnernes brud med Danmark kom det til en krise, 1466–68 . . . I 1470 døde han.

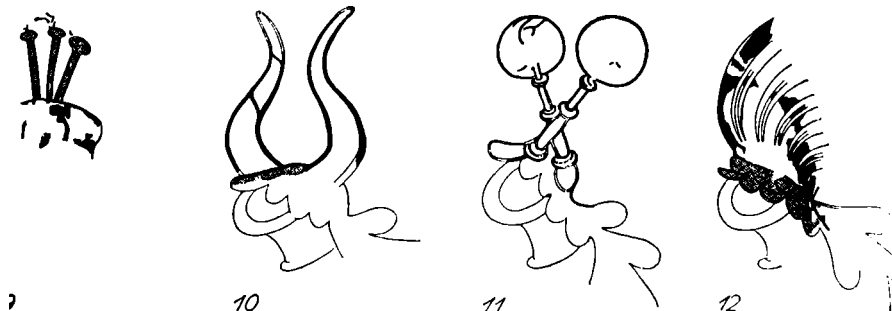
*Raneke:* Eggert Christiernsen Frille är, som Jensen skriver, sannolikt vapnets ägare. Hans livsöde passar in i sammanhanget. Men det gör det även för en annan släktmedlem, Frellav Christiernsen, som 1410 var hövitsman på Falsterbo, även omnämnd 1419.

### Våben nr. 8

*Jensen:* Utvivlsomt slægten Hogen-skild, den samme som senere tog nav-



7.—8. Friens to bestd bevarede våbener, fra østmuren, øverste række. Nr. 7: delt af hvidt og rødt, planten har grønne blade og hvide rødder. Hjelmtegnets ærmer: grønt og rødt med albueflige af modsat farve. Hjelmlædet grønt undtagen neden for det grønne ærme, hvor det er rødt. Nr. 8: Rød skråbjælke i hvidt. Hjelmlædet grønt og rødt. Fanestængerne røde. Den øverste del af hjelmtegnene er rekonstruerede efter samtidige segl.



9—10—11—12. Fra østmuren, nederste række. Kun hjelme og hjelmtegn bevaret. De tre stænger på nr. 9 er røde. Hjelmklædet på nr. 12 ligeledes.

net Huitfeld, og blandt dens medlemmer snarest Hr. Peder Hogenskild, der nævnes 1435 som væbner, 1447 som ridder og 1450 som rigsråd.

*Raneke:* Hogenskild. Jfr. dock även Brok I, som också förde en balk och två fänikor på hjälmen.

#### Våben nr. 9

*Jensen:* Skjoldet forsvundet. På hjelmen tre røde stænger, foroven med runde hoveder, som måske har båret påfuglefjer.

*Raneke:* ?

#### Våben nr. 10

*Jensen:* Skjoldet forsvundet. På hjelmen to vesselhorn, det højre med ét skråbånd. Muligvis Galt, Anders Ebbesen, nævnt 1457 som lensmand på Ravnsborg, eller Hr. Mogens Ebbesen til Tyrrestrup, 1444 ridder, 1449 rigsråd, død 1481.

*Raneke:* Jensen har tydeligen inte märkt spåret av delningslinje på sinister horn. Jag tror att vapnet tillhört en medlem av släkten *Kabel*. Det är två män, som kan komma i fråga och som båda tillhör samma yrkes- och intressegrupp som de övriga. Henning Kabel, känd 1397, levde ännu 1430, var riddare och bl. a. länsman på Ör-

kel (gränsfäste mot Sverige i norra Skåne); Lyder Kabel, känd 1410, var en av anförarna mot Ditmarsken, där han blev slagen, men undkom. Levde ännu 1440.

#### Våben nr. 11

*Jensen:* Utvivlsomt den svenske slægt Färila, og blandt dens medlemmer snarest Hr. Johan Karlsson, rigsråd 1434, død 1457.

*Raneke:* Helt säkert *Färila*-vapnet.

#### Våben nr. 12

*Jensen:* Skjoldet forsvundet. På hjelmen en fjederham (muligvis skiftende hejrefjer og påfuglefjer) over to rækker nedadvendte røde rundtunger.

*Raneke:* Meinersdorf eller Skinkel? Många av ätten Skinkels medlemmar kan tänkas i sammanhanget. En Otte Skinkel hade intima förbindelser med ovan nämnde Frellav Frille. Henrik och Claus Meinersdorf uppträdde i samband med ett arv efter nedan nämnde Jacob Schepelitz 1444—1486.

#### Våben nr. 13

*Jensen:* Resterne i højre felt viser, at våbnet ikke kan være slægten Ahlefeldts, og det synes ikke at kunne være dansk.



*Raneke*: Kan möjligen vara Mule av Kjerstrup. En Axel Andersen blev 1397 riddare i Kalmar, sålde 1423 större delen av sitt gods, då han var barnlös. Han hade endast en son, som var död före 1423. Levde ännu 1440, då han pantsatte Fuglsang. Ensamstående man, som synes haft ett vist behov av gemenskap.

#### Våben nr. 14

*Jensen*: Sikkert den mecklenborgske slægt Schepelitz, af hvilken Jacob »Skæpplits» eller »Skiapel» omkring 1420–30 ejede gods på Sjælland.

*Raneke*: Det finns många yxvapen att välja bland, men allt talar för att detta vapen tillhört Jacop Schepelitz.

#### Våben nr. 15

*Jensen*: ?

*Raneke*: Utan tvekan är detta ett *Thienen*-vapen. En Claus von Thienen var 1410 riddare och 1416 hövitsman på Als.

#### Datering

Ud fra hvad han mener er Marcellus' og Eggert Frilles våbener daterer Chr. Axel Jensen sluttelig frisens tilblivelse til årene 1450–55, altså begyndelsen af Christian 1.s regeringstid. »Den kan ikke være ældre end 1450, da biskoppen tog sit fine mærke, og er næppe yngre end 1454–55, da Eggert Frille måtte opgive sine høje embeder.»

Raneke er, især af stilmæssige, men også af personhistoriske grunde overtydet om, at dette er alt for sent. Efter hans skøn stammer frisen fra Erik af Pommerns tid. Både han og Engqvist mener, at frisen i Østergård må være nogenlunde samtidig med den tidligere omtalte våbenfrise på Kron-



13. Fra østmuren, nederste række yderst til højre. Chr. Axel Jensen: »Skjoldet lodret delt, i højre del en lille rest af sort (og rødt) mærke op imod overkanten, i venstre del overkanten af en hvid vinge, hvis svingfjer er forsvundne. Dette felt har muligvis været rødt. Hjelmteget ødelagt.»

borg, fra 1420'erne. Hertil må føjes det vidnesbyrd, som de to sidste våbener kan give:

#### Våbener nr. 16 og 17

Hverken Chr. Axel Jensen eller Raneke udtaler sig om disse to våbener, og det dekstre er det naturligvis også umuligt at sige noget om. Men det andet skulle ikke være svært. Efter alt at dømme tilhører det slægten *Parsberg* (rødt, sort og hvidt). Christoffer Parsberg kom til Danmark sammen med Christoffer af Bayern, som hvis kammermester han nævnes 1439 og 1447.

Hvis disse to våbener er malet før frisen, synes denne at være blevet til under Christian 1. Er de malet efter frisen, må denne stamme fra Erik af Pommerns tid. Engqvist udtaler sig ikke om spørgsmålet. Men de to skjoldes afrundede, fyldige form tyder på, at de er malet senere end frisen, eller med andre ord: at denne faktisk er fra Erik af Pommerns tid.

**Formål**

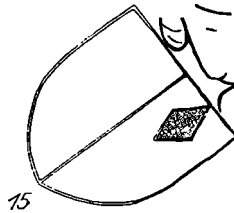
Engqvist forestiller sig, at hovedetagen på Østergård har været anvendt som en slags kongelige repræsentationslokaler. Våbenerne i midtrummet — mellem et drabantrum og et privatgemak for kongen — kan i så fald have været malet for medlemmer af et kompagni eller broderskab med kongen som midtfigur.

Raneke mener, at et sådant broderskab nærmest har været et gilde til gensidig bistand, om man vil: en art klub, for »den ämbetsadel, som helt eller tidvis vistades i Köbenhavn, civila, militärer eller kyrkans män, kanske ensamstående, utlänningar som på grund av studier, som sändebud eller av andra orsaker måste uppehålla sig i huvudstaden. Denna krets hade helt naturligt tillgång till högsta heraldiska sakkunskap, rikets häröld, när det gällde att måla upp vapnen. Det visar också den drivna stilen, av stor heraldisk skönhet».



14. Fra vestmuren, nederste række. Jensen: »I skjold efter alt at dømme to lodretstillede økser, den ene højre-, den anden venstrevendt. Hjelmtagnet har muligvis svaret til skjoldmærket.»

Chr. Axel Jensen peger på, at sådanne våbenserier andetsteds i Europa gerne knyttede sig til »ridderordener som den engelske Hosebåndsorden eller den kejserlige Gyldne Vlies. Kun nogle få år efter den kalkmalede våbenrækkes tilblivelse stiftede kong Christian 1. det broderskab og selskab, som han lidt senere (1464) knyttede til de Hellige Tre Kongers kapel i Roskilde, og som senere blev oprindelsen til den senere så fornemme Elefantorden».



15. Fra vestmuren, øverste række. Jensen: »Skjoldet lodret delt. Kun partiet nærmest overkanten bevaret; i venstre del øverst en lodretstillet rude. Hjelmtagnet helt forsvundet.»

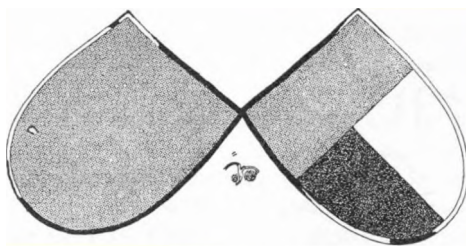
Hertil kan føjes endnu en teori, som synes at forene de just refererede og tillige muligvis forklarer tilstedeværelsen af de to enlige skjolde (figur 16 og 17):

Erik af Pommern kan have stiftet en eller anden form for et broderskab, hvis medlemmer muligvis somme tider samledes, og i alle fald fik deres våben malet, i en kgl. bygning, som var indrettet til formålet. Eriks svigerfader, Henrik 4. af England, havde sin Hosebåndsorden, som Erik var blevet medlem af senest 1413 (da Henrik døde). I 1429 oprettedes den Gyldne Vlies. Begge ordener samlede medlemmernes våbenskjolde i særlige bygninger, den ene i Windsor, den anden i Brugge. Alt dette kan have inspireret Erik af Pommern.

Efterhånden som han optog nye medlemmer i broderskabet, maledes deres våben ind i de eksisterende skabeloner, men da kong Erik i 1439 forlod sine riger, var frisens skjolde endnu langt fra alle udfyldt.

Christoffer af Bayern, som i 1440 fulgte Erik på tronen, har syntes godt om ideen om et sådant broderskab af nære venner og medarbejdere, rigets vigtigste mænd, men har ønsket, at hans broderskab skulle udgøres af en ny kreds, hans »egne mænd« eller i hvert fald dem som han ønskede at hædre. Derfor er de resterende skjolde i den tidligere konges våbenfrise ikke blevet udfyldt. Erik af Pommerns broderskab holdt op med ham selv. Men Christoffer af Bayern har stiftet et nyt, med en ny våbenfrise, oven over den tidligere. Kun to af våbenerne herfra er bevaret, men der kan have været mange flere.

Efter Christoffers død 1448 har den nye konge, Christian I., fra en anden egn af Tyskland, og med en anden skare venner og medarbejdere, gjort som Christoffer: ladet forgængerens broderskab ophøre og stiftet sit eget. Måske har der ikke været plads til flere våbenfriser i Østergård. Måske har Christian I. ønsket nye og flottere omgivelser. I alle fald opførte han Hellig Tre Kongers kapel ved Roskilde Domkirke som hjemsted for sit broderskab, det som kaldtes Guds Moders Selskab og senere Elefantordenen. Den skik at denne ordens medlemmer hænger deres våbenskjold op (eller får det malet?) i det til ordenen knyttede kapel, går, efter de seneste undersøgelser, tilbage i hvert fald til 1474. Måske kan skikken — og Elefantordenen — siges at have en slags forløber i Erik af Pommerns våbenfrise i Østergård.



16.—17. De to våbener som ikke hører til i frisens, men sidder for sig selv, over denne, på nordvæggen. Dekster rødt, sinister delt af rødt, gråt og hvidt.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.